

BUDAPESTI IFJÚMUNKÁSOK A JUGOSZLÁV PARTIZÁNHÁBORÚBAN

Godó Ágnes

Az elmúlt negyedszázadban sokszor esett szó a budapesti szabószakszervezet ifjúsági csoportjához tartozó tizenegy fiatalról, akik 1944 januárjában kerültek a jugoszláv partizánokhoz.

Ezek a fiatalok politikailag iskolázottak voltak. Részt vettek az 1941—1942-es évek háborúellenes megmozdulásaiban. Vas Jolán, Fehér Sándor, Berán Iván, Vári József, Pál Klára már évek óta aktivistái voltak az ifjúsági mozgalomnak. Vas, Fehér, Vári és Berán pedig még tagjai az illegális kommunista pártnak is. Politikailag és érzelmileg egyaránt szemben álltak a rendszerrel, ily módon tenni, cselekedni akartak a fasiszták ellen.

Az Almássy tértől a Fruška Goráig

Amikor a magyarul rosszul beszélő Hengl Lajos — a bácskai Újverbászról jött fel a fővárosba — feltűnt az Almássy téri szabó ifik között, bizony eléggé hidegen és fenntartással fogadták. Hitték is, nem is, amikor a német származású fiú elmondta, hogy szabómester apja azért küldte fel Budapestre dolgozni, hogy odahaza ne sorozzák be a Volksbundba.

Azt persze csak később tudták meg, hogy édesapja régi mozgalmi ember és a Magyar Tanácsköztársaság vöröskatonája volt. Házában partizánbázis működött a népfelszabadító háború egész időszaka alatt.

Am lassan megismerték és meg is kedvelték a közvetlen, becsületes gondolkodású Hengl Lajost, aki mind gyakrabban vett részt az ifjúság beszélgatéseiben, szemináriumain, kirándulásain. Ott volt velük a különböző megmozdulásokon is, közte a legjelentősebben: az 1942. március 15-i tüntetésen.

Az 1942-es nagy letartóztatási hullám elérte a két illegális kommunistát: Vas Jolánt és Fehér Sándort. 1942. június 8-án le is fogták őket: Jolán 10 hónapig, Sándor pedig másfél évig rab lett. Az ekkor a központi sajtóelosztásban Máté Györggyel kapcsolatot tartó Berán

Iván is illegalitásba kényszerült, de a szakszervezeti ifikkel továbbra is összeköttetésben maradt.

Berán az idők múlásával mindjobban megismerte Hengl Lajost is, oly annyira, hogy közös albérletbe is költöztek, és felső kapcsolata jóváhagyásával fokozatosan bevonta az antifasiszta tevékenységbe.

Kállay rendőrsége a hajtóvadászat után éppen fellélegezni készült, abban reménykedve, hogy most végérvényesen sikerült felszámolni a kommunista szervezkedést, amikor újra röpcédulák jelentek meg a pesti utcákon, házak falain: hirdetve, hogy a haladó gondolat elpusztíthatatlan. A röplapok írásában és terjesztésében a szabó ifiknek is szerepük volt.

Karácsonykor Hengl hazautazott Újverbászra. Véletlenül találkozott házuk udvarán falubelijével, Szekicki Katicával. Így tudta meg, hogy szülei háza partizánrejtekhely.¹ A lány egy gazdag újverbászi molnár gyermeke volt, aki két bátyjával együtt aktívan részt vett a bácskai ellenállás szervezésében. Egy napon a német rendőrség váratlanul rajtaütött a Szekicki-tanyán. Az egyik Szekicki fiút megölték a tűzharcban. Meggyalázott holttestét — elrettentésként — napokig a malom melletti árokban hagyták: a magyar csendőrök nem engedték meg az eltemetését. Katica a szörnyű éjszakán egy szál ingben kiugrott az ablakon és elmenekült. Mire biztonságos helyre ért, megfázott és súlyosan megbetegedett. Ekkor került a Hengl-rejtekhelyre. Történetét megismerve, Lajos elmondta, hogy egy illegális kommunistával lakik együtt Pesten és ők is harcolnak, a lehetőséghez képest, a fasiszták ellen.

1943 nyarán a lány állapota súlyosbodott. Ekkor a bácskai kommunisták elhatározták, hogy az illegális hálózat segítségével Budapestre küldik egy szimpatizáns orvoshoz gyógykezelésre. A szerb és német nyelven beszélő, magyarul egy szót sem tudó Katica — akit egyébként a magyar csendőrség körözött és arcképével ellátott falragaszokról bárki felismerhetett volna — nekivágott az útnak. Pestre érkezve kereste az illető orvost, de nem találta. Végül megoldásként elment Hengl Lajosékhoz és mint „rokon” ott is maradt náluk.

Berán Iván tájékoztatásából felső kapcsolata tudomást szerzett Katicáról és segítette gyógyulását.

A szabó ifik tulajdonképpen ekkor szereztek első komolyabb ismereteiket a jugoszláv népfelszabadító háborúról. A szabadkai pártvezetés, és személyesen Tikvicki Géza, rendszeresen levelezett Katicával.² A lány közvetítésével a magyar ifjúnunkások segítséget is tudtak adni a bácskai partizánoknak. Gyógyszereket, papírt és más anyagokat szereztek és a megadott útvonalon eljuttatták azokat Bácskába.

Közben sorsdöntő események zajlottak le. Sztálingrádnál és Kurszknál eldőlt a második világháború sorsa: a hadászati kezdeményezés végérvényesen a szovjet vezetés kezébe ment át. El Alameinnél győzelmesen fejeződött be a nyugati szövetségesek afrikai hadjárata.

¹ Hengl Lajos szóbeli közlése 1970 januárjában.

² Tikvicki Gézának, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság jelenlegi magyarországi nagykövetének szóbeli közlése.

Kibontakozott a magyar uralkodó osztályok különböző csoportjai közötti belharc, amelyben egy motívum azonos volt: a rettegés az 1918—1919-es forradalmi események megismétlődésétől. A Kállay-kormány Horthy kormányzó beleegyezésével kapcsolatokat keresett az angolokkal, miközben szövetségesi hűségüket bizonygatták Hitlernek.

A Hitlerrel szembenálló polgári politikusok szovjetellenessége, a kispolgári rétegek bizalma a Kállay-féle „legkevesebb kockázatú” kiugrásban, a kommunistaellenes hajsza megújulása és sok-sok más tényező súlyos akadályokat gördítettek a magyarországi Hitler-ellenes nemzeti összefogás útjába.

1943 áprilisában a KMP Központi Bizottsága harci programot tett közzé, melyben sürgette a nemzeti erők összefogását, megjelölte a fasizmus elleni harc feladatait az adott helyzetben és háborúellenes akciókra mozgósított. A program reális célkitűzései megvalósítását azonban a párt szervezeti és konspirációs válsága késleltette. Félreértés történt a Komintern 1943 májusában hozott felosztási határozata értelmezésében is.

1943 június elején a KMP Központi Bizottsága határozatot hozott a párt nevének megváltoztatásáról. A határozat értelmében széles körben terjesztették a pártfelosztás hírért, átmenetileg szüneteltették az illegális kapcsolatokat és ideiglenesen felfüggesztették az illegális szervezetek munkáját. Megállapodás született, hogy a néhány heti konspirációs szünet után a központi bizottság újból összeül, megbeszéli a tapasztalatokat, dönt a párt új nevéről és a további feladatról. Ismeretes, hogy a Magyar Kommunista Párt 1943 júliusi határozata alapján megszületett a Békepárt elnevezés.

A szabó ifik mindebből természetesen csak azt tudták és érezték, hogy egyre kevesebb lehetőség van a cselekvésre. A szakszervezet jobboldali vezetése is igyekezett őket elszigetelni. Fehér Sándor börtönben volt, Vas Jolánt figyelte a rendőrség, így nem tudott kapcsolatokat teremteni.

Berán Iván többször beszélgetett Katicával a kialakult helyzetről.

Ekkor vetődött fel a Jugoszláviába való átjutás gondolata is, melyről Iván Vas Jolánnal, majd másokkal is tárgyalt. Tudták, hogy létezik a Petőfi-zászlóalj Szlavóniában és úgy vélték, jó lenne eljutni a magyar alegységhez, ahol harcolhatnának a fasiszták ellen.

Szekicki Katica vállalkozott a jugoszláv kommunisták értesítésére. Beszámolt magyar ismerősei helyzetéről és elgondolásairól. Hamarosan jött a válasz: szeretettel várják a magyar antifasiszta fiatalokat.³ Az üzenetet a bácskai tartományi pártbizottság két tagja, Nikola Petrović, és Tikvicki Géza írták alá.⁴

A fiatalok örömmel fogadták a hírt. A partizánéletről persze csak elképzelésük volt. Jugoszláviáról is csak annyi, hogy ott nagy hegyek rejtik a partizánokat. Így hát a készülődés lázában sok meleg holmit

³ Berán Iván szóbeli közlése alapján.

⁴ Tikvicki Géza szóbeli közlése.

vásároltak és mire készen állt az általuk elképzelt „ideális” partizánöltözet, alig bírták a sok ruhaneműt, a jókora bőröndökbe begyömészölni. Később szép lassan és feltűnés nélkül szabadultak meg a súlyos „készlettől”.⁵

Vas Jolán javaslatára elhatározták, hogy megvárják Fehér Sándort is, aki január 8-án szabadul Vácról. De minő fintora volt e szónak: szabadság! A börtönirodán ruháival együtt kezébe nyomták a behívót Bereckre, az erdélyi kommunista büntetőszázadba, ahol három nap múlva jelentkezni volt köteles! Két választása volt: vagy bevonul a biztos pusztulást jelentő munkaszolgálatra, vagy illegalitásba megy, amíg alkalom nem adódik átjutni a jugoszláv partizánokhoz. Jugoszláv rapársai elbeszéléseiből ismereteket szerzett a partizánharcokról és benne is megérlelődött az elhatározás: partizán lesz. Persze nem remélte terve ilyen gyors megvalósulását.⁶

Közben Hengl Lajos ismét „meglátogatta” szüleit. Ezúttal valójában illegális találkozáson vett részt Újverbászon, ahol megszűletett a végleges döntés a szabó ifik átjutásának időpontjáról, útvjáról és módjáról.⁷

Az öt fiúnak és hat leánynak természetesen feltűnő és veszélyes lett volna együtt utaznia. Ezért úgy határoztak, hogy két csoportban mennek.

Az első csoport: Fehér Sándor, Hegedüs Pál, Vári József, Czigler Klára, Pál Klára, Tipold Katalin és Klein Ilona — Hengl Lajos vezetésével — 1944. január 30-án indult el vonattal Budapestről. A megállapodás szerint Hengl Újverbászig kíséri őket, majd visszamegy Pestre Berán Ivánért, Vas Gittáért és Jolánért. Velük együtt érkezik majd meg a Fruška Gorába.

A vonaton különösebb incidens nem történt. Az utasok mosolyogtak a nyolc vidám fiatalon, akik „lakodalomba” mentek és évődve ugratták a „völegényt”, Lajost. Senki sem sejtette, milyen jeges szorítást éreztek minden felbukkanó egyenruha láttán! A sors tréfájaként még a kalauz figyelmeztette őket a „partizánveszélyre”.

Még világosan érkeztek Újverbászra, így az állomáson várták a besötétedést. Majd elindultak a falu szélére, a villanyoszlopok mentén. Ahogy visszaemlékeznek, elég mocsaras részen ballagtak. A csomagok viszont egyre nehezebbek lettek, cipekedéshez nem szokott karjukat bizony meghúzták. No, meg a partizánéletre vásárolt új bakancsok is egyre jobban szorították a lábukat, különösen Czigler Kláriét, akit a megkülönböztetés céljából „kis” Klárinak, a magasabb, Pál Klárit pedig „nagy” Klárinak nevezték.

Végre elérték a meghatározott számú villanyoszlopot. Hengl tapsolt. A jelre három jól felfegyverzett partizán bukkant elő a sötétből, köztük Mladen Szekicki és Milan Cobanski. Pál Klára vissza-

⁵ Czigler Klára közlése.

⁶ Fehér Sándor visszaemlékezése. Hadtörténelmi Levéltár, Partizán-gyűjtemény — Jugoszlávia (a továbbiakban: HL. Pgy—Jug.)

A visszaemlékezés nagy része megjelent a „Harcok, emlékek” (Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969) c. kötetben.

⁷ Hengl Lajos közlése.

emlékezése szerint Újverbászon fogadta őket Nikola Petrović is, a pártbizottság titkára.

Ezután Hengl Lajos elköszönt és indult vissza Budapestre. A két szabó ifi kísérőivel folytatta útját az akkori magyar—jugoszláv határ — a Duna irányába.

Az előttük álló út — Fehér Sándor szerint — alig lehetett 60 km, amit normális körülmények között egy nap alatt meg lehetett volna tenni. Dehát hol voltak ott normális körülmények A magyarok által megszállt területen haladtak át, így nappal nem mutatkoztak. Különböző partizánrejtekhelyeken — faluszéli házak pincéjében, istállóban, padláson, kukoricagórékban várták a besötétedést és csak éjszaka indultak tovább. Már az első rejtekhelyen elbúcsúztak a három partizántól és ettől kezdve „kézről kézre” adták őket. Az éj sötétjében Turija-Szenttamás vonalán teljes biztonsággal vezették őket a partizánfutárok. Az út így egy hétig tartott. Az egyetlen kellemetlen incidensre Fehér Sándor így emlékezik:

„... A harmadik vagy negyedik napon történt. Nappal egy szálaláson — tanyán — időztünk. Vártuk a beesteledést az induláshoz. A tanya egy magyar kuláké volt, aki valahol egy közeli kisvárosban lakott. A tanyán egy szerb béres élt családjával és a partizánokkal szimpatizált. Éppen dél felé járt az idő, ebédeltünk a tehénistállóban a szalmán ülve, amikor a béres kétségbeesve megjelent és mondja kísérőnknek, hogy kijött a gazda a tanyára, megnézni a jószágot és végigjárja az istállókat. Természetesen a marhaistállóba is bejött. Körülnézett, nem szólt egy szót sem, annak dacára, hogy látott bennünket és köszönés nélkül akart távozni. A bennünket kísérő partizán felismerte a helyzetet és útját állta a kuláknak. Szerb nyelven folyt a beszélgetés, amit mi egyáltalán nem értettünk, de láttuk, hogy a gazda kapacitálja magát és ki akar menni, de fegyveres kísérőnk nem engedte. Ezután hozzánk fordult a gazda és magyarul mondta, hogy ő bennünket nem fog elárulni, nem fog kellemetlenséget okozni, csak engedjük el. A helyzet elég komplikált volt. Azt mindnyájan felmértük, hogy itt az életünkről van szó, természetesen nem engedhetük el a kulákot... Megvártuk a sötétedést, hogy annak leple alatt el tudjunk vonulni. Közöltük a gazdával, hogy rólunk ne merjen egy szót sem szólni, mert ellenkező esetben, ha valahol jelenti, hogy minket látott, neki nagy baja lesz. Lényegében megfenyegettük. Ezután elengedtük és mi is elindultunk. Vezetőnktől megtudtuk, hogy nem abban az irányban folytatjuk utunkat, amerre eredetileg menni kellett volna, mert részben a hóban hagyott lábnyomok után, részben az irányból következtetve, a csendőrök hamar utánunk szegődhetek volna. Ezért nagy vargabetűt írtunk le, kimentünk a különben veszélyes országútra, ahol nyomaink nem látszottak és ott gyalogoltunk tovább, majd később rátértünk a helyes, korábban megtervezett útirányra.”⁸

⁸ HL. Pgy—Jug. Fehér Sándor visszaemlékezése.

Az óvatosság nagyon is indokolt volt. Jóval később tudták meg, amikor egyszer találkoztak a partizánok között a béressel és feleségével, hogy a csoport távozása után a kulák azonnal a rendőrségre szaladt.

A Dunához közeledve egyre többen lettek. Az utolsó rejtkehelyen már majd húszan voltak. Itt még néhány önkéntes csatlakozott hozzájuk: február 6-án éjjel a 3—4 partizánkísérővel elérték a folyót Bačka Palankánál. A túlsó part ekkor átmenetileg a partizánok ellenőrzése alatt állott.

Az átkelés előtt elég hosszú ideig feküdtek egy kis erdő szélén. Itt kellett megvárni a túloldalról fellőtt rakétajelzést, ami egyben a csónak elindulását is jelentette. A várakozás alatt egy háromtagú magyar járőr haladt el, a Dunán pedig órhajó cirkált.⁹ Az átkelést — mivel a nagy létszám miatt többször kellett fordulnia a csónaknak — a magyarok felfedezték és lövöldözni kezdtek, cserencsére találat nélkül.

Az első átkelésnél Pál Klári és Klein Ica értek a túlsó partra, utánuk jöttek a többiek. Reggelre virradóan Susek (Szuszek) községbe érkeztek.

A lakossággal való találkozásról így írt Fehér Sándor:

„Amikor a lakosság megtudta, hogy Budapestről jött magyar ifjúmunkások vagyunk és velük együtt kívánunk harcolni a magyar és német megszállók ellen, nagy szívéllyel fogadtak bennünket. Rettenetes nagy szegénységben voltak és ennek dacára — számomra még ma is elképzelhetetlen, hogy honnan — elővarázsoltak ételt-italt és odahordták nekünk, »az első magyarországi partizánoknak«. Ezzel igyekeztek kifejezni szeretetüket és megbecsülésüket. Valósággal verekedtek, hogy kinél legyünk elszállásolva.”

Súsekben a lányokat külön szállásolták el az egyik házban. Feltűnt nekik, hogy a „tisztá szobában” a falon levő családi képek fekete gyászszalaggal vannak átkötve. A házinéni kérdésünkre tört magyarsággal elmondta, hogy a család Bácskában élt és ott kivégezték őket. A lányok megdöbbenően kérdezték, hogy mi a véleménye róluk, hiszen ők is magyarok. Az egyszerű parasztasszony azonban így válaszolt: „Ti magyarok vagytok, azok pedig fasiszták.”

Másnap reggel indultak tovább. A Fruška Gorába vezető utat ekkor a partizánok ellenőrizték és a hegység nagy része is a szabad területhez tartozott. A hegy lábánál levő falun áthaladva szörnyű látványban volt részük. Néhány nappal előbb a németek és az usztasák (horvát fasiszta szervezet tagjai) váratlanul rajtaütöttek a partizánokkal szimpatizáns falun, halomra gyilkolták lakóit és mindent felgyújtottak.

Ezután egy Simon nevezetű partizán vezette őket és hamarosan elérték az 1. szerémségi népfelzabardító partizánosztag bázisát, amely mintegy 3—4 km-re volt Grgurevci községtől.

⁹ Pál Klára közlése.

Megérkeztek. 1944. február 8-át mutatott a naptár.

Két nappal előbb pedig elindult a másik csoport is Újverbászról ugyanazokkal a kísérőkkel és ugyanazon a futárútvonalon.

A szerémségi partizánok között

1944 elején a Szerémségben jelentős ellenséges erők mozgását észlelték a partizánfelderítők. Az addig itt állomásozó 173. német tartalékhadosztály, amely ellenőrzése alatt tartotta a Szerémség és Mačva területét, megerősítésül kapta a 606. német ezredet. Ugyanakkor jelentős usztasa, domobran (horvát honvédség) és rendőri erők tartózkodtak a Mitrovci-Ruma, Sremski Karlovci, Krušedol—Lačarak—Erdevik—Šid irányban. A 3. önkéntes horvát rendőrezred pedig a Zemun—Otok között a fő útvonalat biztosította.

A Szerémség földrajzi helyzetéből adódóan mind a fasiszta, mind pedig a népfelszabadító erők nagy jelentőséget tulajdonítottak az egyes helységek birtoklásának, illetve megszerzésének, az e területen áthaladó vasúti és közúti fő vonalak ellenőrzésének. Ez a magyarázata, hogy az ellenséges csapatok is elsősorban a folyók — a Száva, a Bosut stb. és az útvonalak biztosítására összpontosították fő erőifejtésüket.

Ebből következően a Vajdasági Főparancsnokság itt működő osztagai és alakulatai akcióik többségét a német szállítások akadályozására összpontosították. Az 1944 január—februárjában végrehajtott mintegy 110 akcióból kb. 40 a vasúthálózat megrongálására irányult és ezzel érzékeny veszteséget okoztak a megszállóknak.¹⁰

Amikor a szabó ifik megérkeztek az 1. szerémségi osztag harcálláspontjára, jóformán alig találtak partizánokkal, mert az osztag éppen harcfeladatot hajtott végre. Két nap múlva azonban megjöttek a harcосok és nagy örömmel fogadták a budapestieket, mert már tudtak érkezésükről.

A kutatás során derült ki, hogy a magyar fiatalok érkezéséről írásos dokumentum is létezik! Február 9-én a Vajdasági Főparancsnok — ekkor Sava Orović — az alábbi utasítást küldte az 1. szerémségi osztag törzsének:

Штабу I Сремског одреда НОВ и ПО Војводине

Положај

Од друга Цвете команданта III Бачко-Баранског одреда, добили смо
наредбај да се при вашем штабу налази 3 друга и 4 другарице Кабара, који
жеде да се упуते у баталион "Петар Мандор".

Ове другове и другарице ваједно са овим писмом и њиховим картате-
ристикима упуते штабу II Сремског одреда, с позивом да их овај упуте
даље до штаба поменутог баталиона, преко Славонке. - *Крсто И. Јурић*

Смрт фашизму - слобода народу

Пољички комесар,

Командант,

Az 1944. február 9-i leirat másolata

¹⁰ Arhiv Vojnoistorijskog Instituta Jugoslovenske Narodne Armije (A Jugoszláv Néphadsereg Hadtörténelmi Intézetének Levéltára, a továbbiakban JHL) NOR. 212. doboz, 1 csomó, 50., 59. iratok; 3. csomó, 10., 31., 33. iratok.

„A III. bácska—baranyai osztag parancsnokától, Cveta elvtárstól értesültünk, hogy az önök törzsében 3 magyar elvtárs és 4 elvtársnő tartózkodik, akik kérik, hogy eljuthassanak a »Petőfi Sándor« zászlóaljhoz.

Az elvtársakat és elvtársnőket ezzel a levéllel és jellemzésükkel együtt küldjük át a 2. szerémségi osztag törzséhez azzal, hogy mielőbb irányítsák tovább őket az említett zászlóalj törzséhez — Szlavónián, a VI. hadtesten keresztül.”¹¹

Az osztagnál azonban tudták, hogy még „nincs jelen” mind a 11 fiatal, meg kell tehát várni a másik csoportot. Ezért nem intézkednek a hét magyar továbbjutására.

A magyar ifjúnok pedig ismerkedtek a partizánélet hétköznapjaival. A lányok a konyhán segítettek, a fiúk vizet hordtak az elég messze levő kútról. Fő feladat a nyelvtanulás volt. Nagyon kellemetlenül érezték magukat, hogy nem értették a partizánok beszédét és rájöttek, hogy még a magyar zászlóaljban sem fogják tudni nélkülözni a szerb nyelv ismeretét.

Február 13-án lementek a faluba — Grgurevcibe — mosni. Tipikus partizánfalu volt és ennek következtében sokat szenvedett a fasiszta rajtaütésektől. Sok ház leégett, elpusztult, de az emberek ott maradtak. A magyarok rövid itt tartózkodásuk alatt érdekes élményekkel gazdagodtak. Az egyik házban kb. 30 fiatal lánnyal találkoztak, akik szőnyeget, gyapjúterítőket bontottak fel, hogy harisnyákat, kesztyűket, pulóvereket kössenek belőle a harcosoknak.

Itt is nagy szeretettel fogadták a budapestieket. A beszélgetés és a mosás is sokáig tartott. Fehér Sándor, Klein Ica és Pál Klári ott maradtak éjszakára a faluban és részt vettek az esti műsoros gyűlésen, amely minden szónál ékebben tárta fel előttük a partizánok és a lakosság kapcsolatát.

Két nap múlva, február 15-én, megérkeztek a többiek is. Lajos, Iván és a két Vas-lány. Ekkor az 1. szerémségi osztag parancsnoka jelentette a Vajdasági Főparancsnoknak, hogy együtt van a budapestiek csoportja. Február 20-án kelt a főparancsnok második, a magyar fiatalokkal kapcsolatos leirata, melyben utasította az 1. szerémségi osztag törzsét, hogy az előző utasítás értelmében a magyarokat a 2. szerémségi osztag közvetítésével indítsák útnak Szlavóniába, a „Petőfi Sándor” zászlóaljhoz. Ebben az iratban olvasható, hogy ha a magyar fiatalok még nem indultak volna el, az osztagparancsnok természetesen lehetőséget az angol katonai misszió „Stevo” fedőnevű tagjának ahhoz, hogy találkozhasson a budapestiekkel, mielőtt az angol tiszt átmenne a Bácskába, majd Magyarországra.¹²

A magyar alegység ekkor majd 200 km-re tevékenykedett a szerémségi osztagoktól és a hozzá vezető út nagy részén az ellenség volt az úr. Az odajutás szinte lehetetlen volt. A szabó ifik azonban nem

¹¹ JHL. NOR. 214. doboz, 1. csomó, 32. irat

¹² JHL. NOR. 214. doboz, 1. csomó, 32/1. irat. — *Tikvicki Géza* közlése szerint ez az angol tiszt a magyar polgári ellenállás Szentgyörgyi professzor vezette csoportjának volt az összekötője.

mondtak le elképzelésükről. Közben pedig szorgalmasan tanultak — a nyelvtanulás Hengl megérkezésével sokkal intenzívebben ment —, segítettek a törzsben, ismerkedtek a fegyverekkel, bár egyelőre csak a másokéval.

Hír érkezett újabb ellenséges erők közeledéséről. A már jó barátta vált partizánok búcsút vettek tőlük — új harcterületre kellett menniük. Ebben a nagy mozgásban a magyar fiatalok egyre türelmetlenebbek lettek. Ekkor jegyezte naplójába Pál Klári:

„Ó, bár mi is mehetnénk tovább Szlavóniába a magyar bataillonba. Attól félünk, itt ér a háború vége!”

A háború vége azonban még messze volt. Ám türelmetlenségük érthető. Az esték csendjében, ha összejöttek, szinte minden alkalommal terítékre kerültek a mi lesz, hogy lesz, mikor és hová megyünk nagy kérdései. Nem mintha nem jól érezték volna magukat a Fruška Gorában. A partizánok is megbecsülték őket. Gyakran vettek részt a politikai gyűléseken, sőt néhányan fel is szólaltak, amellyel nagy sikert arattak. Mindazonáltal az 1. osztaghoz való tartozásukat átmenetinek tekintették.

Március elsején váratlanul érte őket az örömhír: indulnak! Az út célja: Sremska Rača, a népfelszabadító erők vajdasági főhadiszállása volt.

Mintegy kétszáz fős csoporttal — többségükben civilekkel, asszonyokkal és öregekkel — élelmiszerral, ruhaneművel megrakodva indultak el a koradélutáni órákban a szabad terület felé. Sremska Rača—Morović—Lipovci—Jamena térségében ekkor mintegy 1000 partizán (hat zászlóalj) tartózkodott. A Vajdasági Főparancsnokság pedig 1944. február 4-től március 9-ig Sremska Račára települt.

A szabad területre való jutás azonban nem volt könnyű feladat, pláne ennyi civilvel és holmival. A vezetők indulás előtt nagyon lelükre kötötték az óvatosságot és figyelmeztették a veszélyes útszakaszokra, ahol az ellenség által megszállt részeken kell majd átjutniuk. Különösen vonatkozott ez a Zágráb—Belgrád vasútvonalra, melyet a németek különösen őriztek.

Estére megérkeztek Divosba, de azonnal indultak tovább, hogy még az éjszaka folyamán átjussanak a síneken. Hogy mi forgott kockán azon az éjjelen, akkor fel sem tudták mérni. Még nehezteltek is egy kicsit a kísérők sürgetéséért. A méteres hóban bukdácsolva, egymás mögött haladtak, mindegyik a másik hátát figyelve, úgy érezték, soha nem lesz reggel, soha nem érnek célhoz. Pedig még hátra volt az átfutás a síneken! A töltéshez érve néhány partizán hasoncsúszva megközelítette a sínek mentén kiépített fasiszta őrhelyek egyikét és váratlanul tüzet nyitott. Erre az őrség azonnal fedezékbe vonult és vaktában lövöldözni kezdett. Ezt a „pillanatot” kellett kihasználni a menetnek és két fasiszta bunker között átjutni a töltés túlsó oldalára. Ez volt az ifik első „gyakorlati órája” partizánharcászatból.

Néhány kilométer után végre szabad területre értek, majd hajnalban kompon átkeltek a Bosut folyón és nótázva vonultak be Grk faluba. Itt nagy kedvességgel és magyar éneket hallva, meglehetősen

A budapesti szabó ifjúmunkások 1944 márciusában. A kép bal szélén a később hősi halált halt Klein Ilona áll

csodálkozva fogadták őket. Ez már a 2. szerémségi osztag területe volt.¹³

Március 2-án megérkeztek Račára. Itt a Vajdasági Főparancsnokság egyik munkatársa — Ottó volt az illegális neve — vette pártfogásába a budapestieket. Nagyon jól beszélt magyarul és ezzel mindjárt felénkítette mindazokat, akik a szerb nyelvben még nem jutottak „messzire”. Nagyon bíztak abban, hogy végre átjutnak Szlavóniába. De Ottó nem engedte, hogy hiú reményeket tápláljanak. Közölte, hogy nincs mód átjutni a magyar alegységhez és ebbe bele kell nyugodniuk.

Közvetlenül a törzshöz tartoztak. Részt vettek a politikai gyűléseken és még ma is meghatódva emlékeznek vissza, hogy itt énekelték először hangosan az Internacionálét.

Sokat beszélgettek Ottóval. Lassanként közelebbről is megismerték a partizánharc történetét, találkoztak igazi bátor emberekkel, akiket társaik nagyon tiszteltek és általában közel kerültek a partizánokhoz. A főparancsnok is melegen érdeklődött irántuk Ottótól és személyesen is beszélgetett velük.

Március 6-án találkoztak a főparancsnokság február 20-i leiratában jelzett „Stevo” angol tiszttel, aki szintén jól ismerte a magyar nyelvet és elbeszélése szerint ugyanazon a futárvonalon, amelyen hetekkel előbb a budapesti fiatalok jöttek, Magyarországra megy át és behatóan érdeklődött az ottani helyzetről. Sejtették, hogy egy angolszász orientációjú magyar csoporttal van kapcsolatban, de kérdései többségére az ifik felvilágosítással nem szolgálhattak.

A lányok és fiúk egyaránt a varrodába kaptak beosztást, hiszen szabók voltak! Tudták, hogy munkájukra nagy szükség van és tisztelettel veszik őket körül. Félig már belenyugodtak, hogy egyelőre „békefeladatok” hárulnak rájuk, amikor futótűzként elterjedt a hír: ellenséges csapatok közelednek felénk!

Az történt ugyanis, hogy megérkezett a Sziléziában kiképzett 13. SS Handžar hadosztály Sauberzweig tábornok parancsnoksága alatt. A 19 000 főnyi magasabbegység jellegzetessége, hogy csupán parancsnoki állománya volt német, a legénység horvát usztasákból, muzulmánokból, szkipetárokból (albánok) és más, fasiszta érzelmű önkéntesekből verbúválódott. Alighogy elfoglalta a Vinkovci—Ruma vasútvonal menti területet (ez a Zágráb—Belgrád vasútvonalon van), megkezdte akcióját a 3. népfelszabadító hadtest és a 16. vajdasági hadosztály részei ellen Kelet-Boszniában. Átvette az itt levő német és horvát csapatoktól a megszálló feladatokat. Ezután parancsot kapott a Szerémség, elsősorban a bosuti erdők partizánoktól való megtisztítására és a Száva lezárására.

Az ellenség támadása március 10-én indult meg Vinkovci és Sremska Mitrovica szakaszán a bosuti erdők felé. Az akcióban a 13. SS hadosztályt támogatták a vinkovcii és a Sremska Mitrovica-i usztasa-domobran helyőrségek, valamint a domobran folyami flottilla, melynek fő feladata a Száva lezárása volt.

¹³ JHL. NOR. 1991. doboz. 1. csomó. 1. irat.

A német dokumentumokból kiderül, mi is volt a 13. SS hadosztály törzsének terve ezzel a támadással:

1. a folyami egységek a Száva lezárásával akadályozzák meg a partizánok átkelését a folyón,

2. majd a támadó csapatok két szárnyról kiindulva kerítsék be és semmisítsék meg a jugoszláv népfelszabadító erőket Sremska Rača—Morović—Lipovci és Jamena körzetében.¹⁴

A partizánok az ellenség fenti irányú mozgását még a támadás előestéjén felderítették. Hírt kaptak azonban arról is, hogy még egy hadosztály közeledik a Szerémséghez. Csak jóval később derült ki, hogy a 100. német hadosztályról volt szó, melynek egyes csapatrészei Albániából Magyarországra mentek át.

Az adott felderítési adatokat mérlegelve a Vajdasági Főparancsnokság a helyzetet igen súlyosnak ítélte és elrendelte a veszélyeztetett térségben levő erői azonnali átkelését Kelet-Boszniába.

A Drina folyó jobb partján

Március 10—11. éjjelén azok a népfelszabadító egységek, amelyek leginkább megközelítették a Szávát Račánál és Jamenanál, átkeltek a folyón Kelet-Boszniába. Velük együtt nagy számú civil lakos is vonult.¹⁵ A boszuti erdőkben levő partizánok a Szávához való fokozott visszahúzóds mellett feladatuk kapták az ellenséges előnyomulás késleltetését, az átkelő csapatok biztosítását is. Március 11-ről 12-re virradóan még nagymennyiségű hadianyagot is sikerült átszállítaniuk a Száván. A fasiszták eközben már a folyóparthoz értek.

A szabó ifik a 2. szerémségi osztag törzsébe osztva a hadtáprészleggel vonultak Kelet-Boszniába. Ekkor ismerték meg Milan Korica-Kovácsot, az osztag parancsnokát. A fiatalok emlékezetében csak a partizánneve: kovács maradt meg.¹⁶

Alig értek át a Száván, már egészen közről hallották az ellenséges ágyúk dübörgését. Tovább meneteltek Majejica felé.

Március 13—14 éjjelén a 13. SS hadosztály részei több helyen átkeltek a Száván és a Šamac—Brčko—Sremska Račától délre támadáshoz fejlődtek fel. Ugyanakkor a Drina jobb partjára csetnik és különböző fasiszta alakulatok keltek át és nyomultak a Majejica felé. Kibontakoztak egy újabb fasiszta támadás körvonalai.¹⁷

A 4. népfelszabadító dandár, a mačvai osztag, a 16. hadosztály részei, az 1. szerémségi osztag egy százada és a 2. szerémségi osztag a Drina—Száva torkolattól Crnjelovaig terjedő szakaszon védett. A 2.

¹⁴ JHL. NOR. német iratok. 9. doboz, 4. csomó, 1—36. iratok; JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 37. irat.

¹⁵ JHL. NOR. 1993. doboz, 7. csomó, 1. irat.

¹⁶ Korica 1919-ben született egy Sremska Mitrovica melletti faluban, Lačarkán. Kovácsmunkás volt — innen a partizánnev. 1942. júniusától vett részt a partizánhaborúban. 1944. március elején lett a 2. szerémségi osztag parancsnoka. Az év közepén pedig őt nevezték ki a megalakuló Szerémségi Hadművelési Övezet parancsnokául. Ennek alárendeltségébe tartozott az 1. diverzáns osztag is, ahová 1944 őszén a szabó ifik kerültek.

¹⁷ JHL. NOR. 950. doboz, 6. csomó, 41. irat.

szerémségi osztag a Drina jobb partja mentén Bijeljina—Janja körzetében tartózkodott. Az ellenség Kelet-Bosznia területére való átjutását kellett megakadályozniuk. A Drina—Száva torkolat körzetében települt annakidején a hadtestkórház, amelyben ekkor kb. 900 — ebből 200 könnyebb — sebesültet ápoltak és ugyancsak itt volt egy nagyobb partizánraktár is.¹⁸ A fasiszták átkelésének hírére a főparancsnokság elrendelte a kórház és a raktár azonnali átszállítását Bijeljinára. Ennek biztosítását a 2. szerémségi osztag 1. zászlóalja kapta Živan Milovanović-Čata parancsnoksága alatt. Utóvédharcokkal kellett feltartóztatnia az ellenség előnyomulását.¹⁹

A fasiszták azonban március 14-én hajnalban áttörték a partizánok védelmét és elfoglalták a kórház területét. Addigra csupán 100—150 sebesültet sikerült csak átszállítani Srpska Trnavára és környékére. A sebesültszállításban a budapesti fiatalok is részt vettek, különösen Klein Ica volt fáradhatatlan.

Az a vadállati vérengzés, amit a fasiszták a kezükbe került partizánsebesültek között végrehajtottak, kiváltotta a partizánokkal egyébként nem szimpatizáló boszniai gazdag muzulmánok felháborodását is.²⁰

A kialakult helyzetben a Vajdasági Főparancsnokság megparancsolta fent említett alakulatainak, hogy védjék az általuk elért terepszakaszt és biztosítsák a manőverezésre kijelölt erők tevékenységét. Kövesse-nek el mindent az ellenség demoralizálására, maximális mozgékony-sággal derítsék fel a fasiszták szándékait és egyúttal tévesszék meg őket a partizánok szándékait illetően.²¹

Közben azonban az ellenség — kihasználva nagy erő- és technikai fölényét — hídfőt létesített a Drina jobb partján és továbbnyomult Bijeljina felé, közvetlenül a főparancsnokság hátába.

A főparancsnokság próbált áttörni a Szerémségbe, a fasiszták szávai blokádja miatt azonban csak három hónap múlva tudott ide visszatérni. A Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok legfelső parancsnokának tett összefoglaló jelentésében a Vajdasági Főparancsnokság önkritikusan elemezte március eleji döntését. Hibának ítélte, hogy az ellenség támadásakor a Szerémségből Kelet-Boszniába ment át. Utólag kiderült, több lehetősége lett volna átjutni a Fruška Gorába vagy a Kelet-Szerémségbe.²² Az ellenséges támadó csoport főerői ugyanis, miután március 14-re virradóan átkeltek Kelet-Boszniába, egészen június közepéig e területen működtek és a Szerémségben lényegében csak a fasiszta helyőrségek maradtak.

Március 20-án, a 2. szerémségi osztag parancsnoka, Korica részletes jelentést küldött a Vajdasági Főparancsnoknak.²³

¹⁸ JHL. NOR. 213. doboz, 1. csomó, 3. irat.

¹⁹ A Jugoszláv Kommunista Szövetsége Vajdasági Tartományi Bizottsága Archivuma. JHL. Filmananyag 447. száma (a továbbiakban Vajdasági Bizottság 447. sz. film) 115. kocka.

²⁰ JHL. NOR. 213. doboz, 1. csomó, 3. irat.

²¹ JHL. NOR. 950. doboz, 6. csomó, 41. irat.

²² JHL. NOR. 213. doboz, 1. csomó, 3. irat.

²³ JHL. NOR. 212. doboz, 3. csomó, 21. irat.

Továbbította a 2. zászlóaljparancsnok, Lipić közlését, amely szerint Sremska Račán, vagyis a Száva túlsó partján, csak kis létszámú ellenséges erő tartózkodik s jelek szerint szintén átkelésre készül Kelet-Boszniába. Hozzáfűzte az osztagparancsnok, hogy saját egysége védőszakaszán nem tartózkodnak ellenséges erők. Az az elgondolása, hogy a helyzettől függően, megpróbálna Majevicáról Semberijára átjutni és kéri a főparancsnokság hozzájárulását, hogy az osztag visszatérhessen a boszuti erdőkre. Korica ismertette tervét: a civilekkel jócskán megduzzadt létszámú osztagot két csoportban indítja útnak. Az egyik zászlóalj még az éjszaka folyán felderítene a Turski Janjara—Suho Polje—Zabrdje—Trnava körzetét. Hajnalban pedig erőltetett menetben a futárok által megjelölt irányban Janjara—Ravno Polje—Zagoni—Kobiljak—Ljenjenče Lipik—Velika Obarska—Krnjušanál át a Visoč-csatornán vagy a Batković-Svinjarevac-csatornákon át kijutnának a Szávához. A zászlóalj indulása előtt néhány órával egy felderítő rajt küldene ki, mely a Szávához érve biztosítaná az átkelőeszközöket is.²⁴ A másik zászlóalj ugyanezen az úton menne át.

A főparancsnokság Korica-Kovács elgondolásával egyetértett és megadta az azonnali végrehajtás engedélyét. Március 21-én jutottak át elsőnek a Szerémségbe a 2. osztag zászlóaljai.²⁵ Hasonló módon kerültek át más alakulatok is és a főparancsnokság két futára, két munkatársa, Sreta Savić és Dimitrije Šešerinac-Gedža, valamint a vajdasági erőknél levő angol katonai misszió vezetője.²⁶

Visszatérve a szabó ifikhez, Sremska Račáról tehát a törzsekkel kelték át Kelet-Boszniába, majd a 2. osztag Drina menti védőszakaszán tartózkodtak. A fasiszta csapatok átjutása a Száván és a csetnikek átkelése a Drinán, mint már említettük, súlyos helyzetbe hozta a népfelszabadító erőket. Elkeseredett harcokra került sor. Mindenki fegyvert fogott, illetve a fasisztáktól szerzett, aki csak bírt. Így léptek elő a törzs „tartalékából” igazi partizánokká a budapesti fiatalok is. A 2. szerémségi osztag 2. zászlóaljának századaiba kerültek. Zászlóaljparancsnokuk a már említett Lipić nevezetű partizán volt. Az osztag ekkor kb. 400 főből állt és két zászlóalja volt, egy-egy zászlóaljban 180—210 emberrel. A vajdasági főparancsnok említett összefoglaló jelentésében így jellemezte az osztagot: harcos, aktív, politikailag szilárd alakulat, meg van rá az adottsága, hogy dandárrá fejlődjön.²⁷ Ehhez az értékeléshez döntően hozzájárult az akkori osztagparancsnok, Korica-Kovács és politikai biztos, Stepan Vasić önfeláldozó munkája is.

Ilyen kollektívában értek igazi harcosokká az ifik.

Kettesével-hármasával osztották be őket a különböző századokba. Elsődleges feladatuk a fegyverszerzés volt és ez már az első bevetésen sikerült.²⁸

²⁴ Uo.

²⁵ JHL. NOR. 1992. doboz, 5. csomó, 1. irat.

²⁶ JHL. NOR. 213. doboz, 1. csomó, 3. irat.

²⁷ Uo.

²⁸ Berán Iván szóbeli közlése.

Néhány alkalommal felderítésekben vettek részt, majd a főparancsnokság engedélye értelmében a 2. zászlóaljjal elsőként vonultak át Semberijára, és március 21-én már újra a Száva bal partján voltak a Szerémségben. Tovább meneteltek a már ismert Sremska Račára.

„Borzalmas leírni azt a képet, ami bennünket ebben a faluban fogadott — írja visszaemlékezésében Fehér Sándor. — A fasiszták, mivel tudták, hogy ebben a faluban volt a Vajdasági Főparancsnokság, az egész falut a föld színével tették egyenlővé. De nemcsak a házakat pusztították el, hanem minden élőlényt is. Néhány család maradt csak a faluban kivonulásunk után, főleg öregek, terhes asszonyok és kisgyerekek. Ezeket sem kímélték és borzalmas pusztítást végeztek. A hullákat sem takarították el és a tavaszi napsütésben már oszlásnak indultak. Ezért eredeti tervünktől eltérően, nem tudtunk a helységben megszállni, hanem valósággal kénytelenek voltunk zsebkendővel az arcunk előtt, átrohanni a falun.”

A 13. SS hadosztály parancsnoka, Sauberzweig, a március 10-i támadási parancsában ilyen utasítást adott: „A Szávától északra nincs fogoly!” Ez nyílt felhívás volt a tömegmészárlásra. A parancsnak különösen a 28. ezred 1. zászlóalja tett eleget. A német jelentések számoltak be annakidején felsőbb szerveiknek, hogy Sremska Račán 370, Bosuton 212, Morovicán 100, Jamenaban 50 embert, főleg asszonyokat és gyermekeket gyilkoltak meg.²⁹

A magyar fiatalok a 2. zászlóaljjal kénytelenek voltak továbbmenni Bosut faluba. Itt a számukra kijelölt házat előbb ki kellett takarítaniuk, hogy egyáltalán tartózkodni lehessen benne.

Harcok a Szerémségben

A budapestiek Bosuton több mint két hetet töltöttek el. Innen indultak akciókra a különböző fasiszta támpontok ellen. A falu a Bosut folyó és a Száva torkolatánál helyezkedett el, tőle délre, nem messze a Száva—Drina torkolatától volt Sremska Rača. A folyók ellenőrzése céljából a fasiszták ebben a viszonylag kis körzetben erős védelmi rendszert építettek ki. Ide szorultak vissza a védőerők is.

Április folyamán a partizánok aktív tevékenységet fejtettek ki ezen a szakaszon is. Az eseményekről — leszűkítve azokra az alegységekre, ahol a szabó ifik voltak — az alábbi áttekintést kaphatjuk a korabeli jelentésekből:

Április elején a 2. szerémségi osztag két zászlóalja Morović, Bosut, Višnjičevo, Jamena és Crkvište körzetében helyezkedett el és a hónap végéig a 6. vajdasági dandárral együtt főleg Nyugat-Szerémség területén működött. Diverziós akciókat szerveztek a Belgrád—Zágráb, Šid—Rača, valamint Vinkovci—Brčko úthálózat ellen, továbbá rajtaütéseket hajtott végre Neštin, Strošinci, Soljani, Bosut, továbbá Lovas,

²⁹ JHL. NOR. Német iratok, 9. doboz, 4. csomó, 27. és 28. iratok.

Sot, Martinci és Kukujevci ellen. Ezek során nagymennyiségű fegyvert, lőszer, ruhaneműt és élelmet zsákmányolt.³⁰

Április 12—13-án éjjel az ellenség páncélvonat és három páncélos támogatásával támadást indított Morovicért, hogy a bosuti erdőkből kiverje a partizánokat. 14-én hajnalban a harcokocsik Morovic előterébe jutottak. Hat óra tájban kitörték a Bosut folyón átívelő hídhöz. Ekkor az adaševaci vasútállomáson álló páncélvonatból is löni kezdték a falut. A partizánok heves harcok árán megsemmisítettek két ellenséges páncélost, a harmadik, valamint a páncélvonat (a harcokocsit a vonatra tették) eltávozott Šid irányába.³¹

Április 16. Semberija körzetéből (Bosznia), a Száva jobb partján elhelyezett tüzelőállásokból a fasiszta tüzérség lőtte Sremska Račát, Bosutot és Višnjičevot. Az éj folyamán újabb tüzérségi tűz zúdult Račára, Bosutra és Grk falura. A partizánok nagyobb csoportja tartózkodott ekkor Bosuton.³² A 2. szerémségi osztag 1. százada ez idő alatt demonstratív felderítést végzett Sremska Rača irányába, miután úgy vélte, hogy a tüzérségi előkészítést követően a fasiszták elfoglalták a falut. A századparancsnok azonban meglepetéssel tapasztalta, hogy a helységben nincs fasiszta erő.

Április 17-re virradóan az ellenség újból lőtte Bosut falut, majd Kuzmin felől mintegy 200 fős csoporttal rohamot indított. Bosuton ekkor már csak egy partizánszázad tartózkodott. Felvette ugyan a harcot, azonban nem tudott megbirkózni a fasiszta túlerővel és kénytelen volt visszavonulni. A német és usztasa bandák betörték a faluba és a még épen maradt házak nagy részét felgyújtották.³³ A faluból visszavonuló partizánszázad a község határán levő hídnál ásta be magát. A közben beérkező alegységek pedig azonnal akciókat kezdeményeztek. A diverziós csoport az erdőtől az állomásig terjedő szakaszon, valamint a Jaruga felé vezető út elágazásánál aláaknázták a síneket. Felderítők indultak a bosuti ellenséges erők felderítésére is. Az előzőekben szó volt a fasiszták erődrendszeréről a Bosut, a Száva és a Drina torkolata körzetében. Bosut község birtoklása számukra nemcsak azért volt igen fontos, mert a Bosut—Száva találkozásánál terült el, hanem azért is, mert az itt épült zsiliprendszer kézbekapárintásával megsemmisítő csapást akartak mérni az itt levő partizán-erőkre. A zsilip elzárásával ugyanis vízzel áraszthatták volna el a népfelzabardító erők által megszállt területet. Ennek megakadályozását a partizánok egy része kapta feladatul. Köztük volt néhány szabó ifi is. A felderítésre kiküldött három tagú járőrbe kapott beosztást Klein Ica.³⁴ Közben a falu határában már folyt a harc. A három felderítő az erdő felől egy földúton haladva közelítette meg a fasiszták

³⁰ JHL. NOR. 213. doboz, 5. csomó, 36. irat.

³¹ JHL. NOR. 212. doboz, 4. csomó, 12. irat; Korica jelentése.

³² JHL. NOR. 212. doboz, 4. csomó, 16. irat.

³³ Uo.

³⁴ Klein Ica — akire magassága miatt ráragadt a „nagy” jelző — (valójában mindig Klein volt a vezetékneve), 1924. január 12-én született Olaszliszván. Régen megtalálta az utat az Almásy téri baloldali ifi csoporthoz, részt vett akcióikon. A jugoszláv partizánok között is tanúságot tett bátorságáról és mély emberszeretéről. A szabó ifik egyetlen hősi halottja Sremska Račán alussza örök álmát.

állásait. Azok egészen közel engedték peremvonalukhoz a partizánokat, majd váratlanul géppuska, sőt aknatüzet zúdítottak rájuk. Mire a rohamozó alegységek kiüzték e szakasról az ellenséget, mindhárom halott volt.³⁵ Az ifik mély megdöbbenéssel fogadták Ica halálát és esküt tettek, hogy bosszút állnak érte és társaiért a fasisztákon.

Április 17—18-ra virradóan a 2. szerémségi osztag egy százada Sremska Rača biztosítását, egy másik pedig Djeletovce falu megrohamozását kapta feladatul. A faluban lefegyverezték a 20 főnyi domobran őrséget és indultak vissza az erdőbe. Közben azonban újabb ellenséges csoport vonult Djeletovceba, sikerült is visszaszereznie a partizánoktól a falut és elzárni visszavonulási útjukat Bačínac—Adaševac és a csatornák felé. A kiküldött felderítők azonban hamarosan jelentették, hogy lehetséges az áttörés Ilinci felé, mert ott legfeljebb száz fasiszta tartózkodik. A parancsnok tehát úgy döntött, hogy este 10-kor megkezdik az áttörést. Ez rendkívül gyorsan lezajlott, mivel a fasiszták nem számoltak a partizánok rajtaütésével. A népfelszabadító erők két sebesült tisztet, két altisztet és hat sebesült katonát ejtettek fogáságba, egy rádióállomást, egy puskát, két pisztolyt, kb. 2000 puska-lőszert, négy teljes öltözéket, kb. 40 db konzervet és más felszerelést zsákmányoltak.³⁶

Pál Klára az Ilinci elleni rajtaütés módszeréről a következőket mondta: falusi összekötőik révén elterjesztették, hogy a partizánok hadtesterővel akarnak támadni. Ez a hadtest nemzetköziekbeől áll és már harcban is van a németekkel, egy másik területen. Amikor lecsaptak az alvó ellenségre — a szokástól eltérően hatalmas fegyverroponogással, különböző nyelveken kiabálva — a fasiszták azt hitték, hogy már a „nemzetközi hadtest” tört rájuk és fejvesztve menekültek. Így futamított meg alig 30 ember több mint száz, jól felfegyverzett fasisztát.

Ugyanezen az éjjelen a 2. zászlóalj feladatul kapta, hogy az újoncok egy részét, valamint az osztag hadtápját vigye át a Fruška Gorára.³⁷ Az átjutás legveszélyesebb szakasza természetesen ismét a vasúti fővonal volt — ezúttal a Šid—Sremska Mitrovica közötti részen. A századok már alig másfél kilométerre voltak a Kukujevci—Bačínac közötti vágányoktól, amikor az ellenség váratlanul megrohamozta őket. Rövid tűzharc után mégis sikerült továbbhaladniuk. Közvetlenül a síneknél azonban újabb tűz zúdult a zászlóaljra a nem messze álló páncélvonatból, amely ráadásul fényszóróival pásztázta a környéket. Bár a partizánok rohama — a vágányokon való átjutásért — megtorpant, az élnek — kb. 70 főnek, az osztag politikai biztos és más parancsnokok vezetésével — mégis sikerült túljutniuk. A menet zöme kénytelen volt visszafordulni, magával vive a négy hősi halottat, akiket Bačínacban temettek el.³⁸

³⁵ *Berán* és *Fehér* szóbeli közlése. — Pál Klára szerint Klein Ica akkor kapta a halálos lövéseket, amikor az előtte lévő, megsebesült bajtársán akart segíteni. A partizánok kénytelenek voltak a Bosut melletti tőlésről visszavonulni és mire újra visszatérhettek, halottakat — köztük Icát is — borzalmasan megcsontított állapotban találtak.

³⁶ JHL. NOR. 214, doboz, 4. csomó, 12. irat.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

Igaza van Fehér Sándornak, aki úgy ítélte meg, hogy a partizánok a legtöbb veszteséget a síneken és az országúton való átmeneteleknél szenvedték. Ebből a szempontból is érdekes a Vajdasági Főparancsnok értékelő dokumentuma, melyben a partizán- és az arcvonalharcászat együttes alkalmazásának hiányosságaira hívta fel a parancsnokok figyelmét. Az ellenséges területen — így az utakon, síneken — való áthaladás természetesen más harcmodort igényelt, mint a diverziós akciók, rajtaütések stb. Az alegységparancsnokok nem minden esetben tudták e tevékenység helyes módszerét alkalmazni és ez bizony veszteségekhez vezetett.

Április 18—19 éjjelén végül is nemcsak a 2. osztag 2. zászlóalja többi alegységének, hanem az 1. zászlóalj zömének, valamint a 6. vajdasági dandár egy századának is sikerült átjutniuk a Fruška Gorába. A bosuti erdőben csak az 1. zászlóalj 1. százada maradt. Az osztagparancsnokság Vizića falu melletti erdőbe települt.³⁹ Április hátralevő időszakában az osztag — így a szabó ifik is — a Fruška Gora déli lejtőiről indultak akciókra.

Április 20-án egy csoport újra átment a síneken és felderítést hajtott végre Grk, Bosut és Rača körzetében.⁴⁰

Április 23-án újabb akció volt Morovićnál.⁴¹

Április 24-én az 1. zászlóalj 2. százada a 6. dandár egy századával támadást indított a Šid—Ilok vasútvonalon, Erdeviktől északra.⁴² A fasiszták váratlan felbukkanása 30 percig tartó heves tűzharcot idézett elő, de aztán ez utóbbiak kénytelenek voltak visszavonulni.⁴³ Ezekben az akciókban tehát a budapesti fiatalok is részt vettek.

Fehér Sándor ekkor Erdevikben tartózkodott. Vitaminhiány következtében nagyon legyengült, a lába tele volt sebekkel. Egy partizán-szimpatizáns házában helyezték el gyógyulásra és felerősödéssre. Amikor a németek a vasútvonaltól visszavonulva váratlanul rajtaütöttek a falun, az ott tartózkodó partizánok felvették a harcot, közben a lakosság, köztük Fehér Sándor is, az erdőbe menekült.

Emlékeiből idézzük: „az erdőben mély gödrök, bunkerek voltak ásva, ezek ágakkal, avarral voltak letakarva. Ajtó volt rajtuk, amit földdel takartak, s vigyázva, hogy az avar le ne essen róla, felemeltük az ajtót és oda bújtunk... Az avar között, vagy odvas fába cső volt kidugva, azon jött be a levegő, különben a gödör teljesen be volt fedve, fölötte járhattak, kelhettek, nem lehetett észre venni. Én egy ilyen bunkerban töltöttem 8—9 órát, míg a németek a falut megszállva tartották... Miután a németek visszavonultak, kaptuk a kopogást, jelt, hogy a németek a községből elmentek, előjöhettünk. Ez konkrét tapasztalatom volt, de elmondásból tudom, hogy szerte Jugoszláviában hasonló módon védekezett a lakosság a fasiszták boszújától.”

³⁹ JHL.NOR. 212. doboz, 4. csomó, 12. irat.

⁴⁰ JHL.NOR. 212. doboz, 4. csomó, 16. irat.

⁴¹ JHL.NOR. 212. doboz, 5. csomó, 37. irat.

⁴² JHL.NOR. 212. doboz, 4. csomó, 13/2 irat.

⁴³ Uo.

Ugyancsak *április 24-én* Ilok és Šid között, az országúton a 2. zászlóalj alegységei az itt közlekedő postakocsira vártak. Helyette azonban mintegy 50 fős zsákmanya járőrrel akadtak össze. A fasisztákat megfutamították és zsákmányra is szert tettek. Sajnos, az akciónak egy saját halottja is lett.⁴⁴

Április 25—26-ra virradóan ugyancsak a 2. zászlóalj Šarengrad és Babska között eredményes „beszerzésen” vett részt. 49 lovat, 10 szekeret, 22 pár bocskort, 100 kg zsírt, 50 kg zsalonnát, 4 pár cipőt, 6 pár harisnyát, 4 db pokrócot és egyebeket gyűjtöttek.

E beszerző akciók elsősorban fasiszta érzelmű lakosú falvak és tanyaik ellen irányultak. Ám nemcsak a partizánok szükségleteinek fedezésére, hanem — az esetek igen nagy százalékában —, a partizán-szimpatizáns helységek lakóinak segítségére irányultak. A fasiszták „kollektív megtorlásként” pusztítottak és raboltak a partizán-szimpatizáns falvakban. A partizánok a beszerző vállalkozások során szerzett zsákmány nagy részét — élelmiszert, ruhaneműt, mezőgazdasági felszerelést stb. — a kifosztott parasztnak adták.

Április 27-én az osztag két százada rajtaütött a Kukujevciiban levő ellenségen. Rövid harc után kiverte a faluból és a vasútállomás melletti bunkerba kényszerítve vissza a fasisztákat. Zsákmányoltak 13 puskát, 11 szekér ruhaneműt, lőszert és egyéb holmit.⁴⁵

Május folyamán a 13. SS hadosztály főerői továbbra is Kelet-Bosznia Majejica térségében működtek, főleg a 16. vajdasági hadosztály és a Vajdasági Főparancsnokság e területen maradt részei ellen.

A Szerémségben tevékenykedő népfelszabadító erők ugyanakkor újabb ellenséges akcióval találták magukat szemben.

A május 6-án indított fasiszta akció, mely a „Maikäfer und Mira” fedőnevet viselte, a Délkelet-Szerémség „megtisztítását” tűzte célul.

A Fruška Gorában levő és innen portyázó 2. szerémségi osztag, a 6. dandár 1. zászlóalja és a Majejici osztag az ellenséges akcióban részt vevő erők lekötésére és megosztására fokozott tevékenységet fejtett ki, de elsősorban a Zágráb—Belgrád vasútvonal elleni diverziókra összpontosította fő erőkifejtését.⁴⁶

Kövessük ismét az előző módszert, és a jelentések alapján idézzük fel azoknak az alegységeknek a harcselekményeit, amelyek állományába a budapesti fiatalok is tartoztak.

Május 2—3-án ismét Kukujevcinél hajtottak végre akciót. Jelentős zsákmányra tettek szert.⁴⁷

Május 10-ről 11-re virradóan Semberijáról csetnik csoport⁴⁸ Jamena körzetében kelt át a Száván és a bosuti erdőszélen megütközött az egyik partizánszázad részeivel.⁴⁹

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ JHL. NOR. A vajdasági Főparancsnok jelentése. 212. doboz, 5. csomó, 37. irat.

⁴⁶ JHL. NOR. 1991. doboz, 1. csomó, 1. irat.

⁴⁷ JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 21. irat.

⁴⁸ A csetnikiek a Londonban levő emigráns királyi jugoszláv kormány fegyveres erejét képezték. A hadügyminiszter, Draža Mihajlović parancsnoksága alatt az ország területén működtek 1943 végéig angol, 1941—1945 májusáig amerikai támogatással. 1941 második felétől támogatták az olasz, később pedig a német és más megszállókat.

⁴⁹ JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 21. irat.

Május 13-án az 1. század Bosut község határában a vasútvonalnál bevárta a fasiszta járőrt. Megsemmisített három tisztet és 18 katonát és megsebesített kb. 23 ellenséges katonát. A partizánok vesztesége egy halott (nő) és egy sebesült.⁵⁰

Május 17-én nagyobb akcióra került sor a közben ellenséges támponttá vált Bosut falu ellen. A feladat végrehajtásában az osztag mindkét zászlóaljja részt vett más alakulatokkal együtt. A harcok során mindkét fél jelentős veszteséget szenvedett. Korica-Kovács osztagparancsnok a saját veszteség egyik okát és az akció sikertelenségét abban látta, hogy a nem régen kapott nehézfegyverek (angol gyártmányú gépfegyverek) kezelését a katonák még nem sajátították el. A parancsnokok sem voltak tisztában hatótávolságukkal és alkalmazási módjukkal, így nem tudták hatásosan alkalmazni azokat.⁵¹

Május 17-én, órákor kezdődött egy másik akció. Az osztagparancsnok utasítása értelmében a 2. zászlóalj egyik százada Grknél, a másik pedig Jarugánál átkelt a Bosut folyón. Más erőkkkel együtt támadást indítottak Vrtić falu ellen is, azzal a céllal, hogy az ellenséget kiverjék a Vrtić—Bosut terepszakasról, ezáltal megerősítsék az összeköttetést a szabad területtel és a partizánszimpatizáns falvakkal, mint Kuzmin, Martinci és Lačarak. Sajnos, a célt: a Száva—Bosut torkolat birtoklását, nem sikerült elérni.⁵²

Május 20—21 éjjelén a 2. zászlóalj Šid—Morović vasútvonal Adaševac—Šid közötti szakaszán mintegy 4—500 méteren megrongálta a vágányokat.⁵³

Május 25-én a zászlóalj egyik járőre Drenovci—Soljani közötti országúton foglyulejtett három ellenséges katonát, egyet pedig megsebesített, de ennek sikerült elszöknie. Ezen a napon a Strošincibe érkező zászlóaljat 12 óra tájban ellenséges csoport támadta meg. A kimerült partizánok kénytelenek voltak visszavonulni.⁵⁴

Május 26—27-re virradóan a 2. zászlóalj 1. százada a diverzáns csoporttal együtt Vinkovci és Brčko között aláaknázott és felrobbantott a Spačva folyócskán átívelő két vasúti hidat.⁵⁵

Május 27-én hajnali 5—6 óra körül a fasiszták rajtaütöttek a Crkvišten pihenő 2. századon. Rövid ideig tartó, de igen heves közelharc folyt le. A partizánok elvonulását a 2. zászlóalj parancsnok helyettese, Momčilo elvtárs fedezte, de a harcban hősi halált halt.⁵⁶

Az aktív tevékenység június első felében is tovább folytatódott.

Június 3-ról 4-re virradó éjszaka a 2. zászlóalj 2. százada más alegységekkel együtt aláaknázta a vágányokat és várta a Tovarnikból Belgrád felé haladó szerelvényt. Amikor a katonákkal és hadianyaggal teli vonat kisiklott, a 2. század, 2. szakasza rohamot indított. Rövid harc után a mozdonyt megsemmisítették, a vasúti kocsikat fel-

⁵⁰ JHL. NOR. 212. doboz, 6. csomó, 8. irat.

⁵¹ JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 25/3. irat.

⁵² JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 25/1. irat.

⁵³ JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 35. irat.

⁵⁴ JHL. NOR. 212. doboz, 6. csomó, 8/2. irat.

⁵⁵ JHL. NOR. 212. doboz, 6. csomó, 3. irat.

⁵⁶ JHL. NOR. 212. doboz, 6. csomó, 4. irat.

gyűjtötták, bár azok nem égtek meg teljesen. Tíz domobrant és két vasutast foglyul ejtettek. A többi fasisztának sikerült elmenekülnie, mivel üldözésükhöz a partizánoknak erejük nem volt. Kilenc pus-kát, sok lőszert és egyéb holmit zsákmányoltak.⁵⁷

Június 5. éjjelén ugyancsak a Zágráb—Belgrád vasútvonalon, Bačinc és Kukujevci között aknázták alá a síneket. A robbantástól egy mozdony és két vagon megsemmisült.

Június 6—7-én Šid és Adaševac között a partizánok mintegy 300 méteren rongálták meg a síneket.⁵⁸

Június 7-én a 2. szerémségi osztag egész állománya rohamozta meg Gibarca ellenséges helyőrséget. A fasiszták nem tanúsítottak különösebb ellenállást és visszavonultak a vasútvonal mentén húzódó állásaikba. A partizánok zsákmánya jelentős volt és sikerült megsemmisíteni a községi nyilvántartást.⁵⁹ Ugyancsak ezen a napon — Banovce és Ilač között — semmisítették meg egy mozdonyt és 12 vagon. Az ellenség sok halottat veszített.

Az éjszaka folyamán az osztag harcba keveredett egy Vrbanjeról jövő ellenséges menetoszloppal. Három órás harc után mindkét fél elvonult. 15 ellenséges katona, köztük egy tiszt elpusztult és 10 megsebesült. Saját veszteség 6 halott és 5 sebesült volt.⁶⁰

Június 10-én Tovarnik és Ilač között a partizánok kisiklattak egy mozdonyt és egy vagon.

A Szerémségben tartózkodó partizánerők tevékenységét leszűkítettük a 2. szerémségi osztag 2. zászlóaljának működésére. Az összkép kialakítása céljából idézzük Korica osztagparancsnok értékelését a májusi és június eleji tevékenységről: ez időszak alatt az osztag kb. 10 nagyobb rajtaütést hajtott végre az ellenséges támpontok ellen Kukujevci, Bosut, Kuzmin, Drenovci és más falvakban. Több helységben, így Kukujevci, Bosutban, Tovarnikon, Ilincin, Djeletovcin. Strošincin és másutt, a rajtaütés során felgyűjtötták a helyi nyilvántartást, ezzel megsemmisítették a helybeli partizán szimpatizánsokra vonatkozó feljelentéseket is. Az osztag több diverziót hajtott végre a Zágráb—Belgrád vasútvonalon. Az akciók során érzékeny veszteségeket okoztak a fasisztáknak élőerőben és hadianyagban. Általában úgy értékelhetjük, hogy az osztag végrehajtotta a kapott utasítást és a „Mainkäfer und Mira” fedőnevű német akcióban részt vevő ellenséges csapatok mögött rendkívül nyugtalan helyzetet, illetve hátrszágot teremtettek. Ezzel hozzájárultak a Kelet-Szerémség „megtisztításának” sikertelenségéhez.⁶¹

Azt, hogy az említett akciókban a szabó ifik közül személy szerint melyikben ki vett részt, természetesen ma már nehéz lenne megállapítani, mivel erre negyedszázad után maguk a szereplők sem emlékeznek, no meg annakidején nem is láthatták tisztán az összefüggé-

⁵⁷ JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 11. irat.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ JHL. NOR. 213. doboz, 2. csomó, 27. irat.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ JHL. NOR. 212. doboz, 5. csomó, 5—37. iratok; 212. doboz, 6. csomó, 21. irat.

seket a „síneken való többszöri átmenetel” és az egyes részfeladatok között.

Tény, hogy a 2. szerémségi osztag 2. zászlóalja 1. és 2. századai állományában becsülettel harcoltak és helytállásuk méltán váltotta ki a jugoszláv partizánbajtársak szeretetét és tiszteletét.

Az 1944. június 14-én induló „Kornblume” (Búzavirág) fedőnevű nagyszabású fasiszta támadás a szerémségi harcok újabb fejezetét nyitotta meg, ugyanakkor befejező szakasza is volt a népfelzabadító erők ellen Szerbia, Bosznia és Crna Gora területén kibontakozott ún. hetedik ellenséges offenzívának.

A „Kornblume” akciónak kettős célja volt:

1. Kiszorítani a partizánokat a Fruška Gorából, majd Északkelet- és Délkelet-Szerémségből.

2. Megvédeni az érő gabonát a partizánoktól.⁶²

Az akció négy szakaszból állt és június 14-től augusztus 12-ig tartott. Meglehetősen nagy német, usztasa, domobran és más erők vettek benne részt — mintegy 10—15 000 ember, akiket tevékenységükben jelentős csetnik-csapatok is támogattak.⁶³

Az újabb fasiszta támadás elleni küzdelemben a magyar ifjúsunkasok csak 1944. július 2-ig vettek részt.

A támadás kezdetén a bosuti erdőben tartózkodtak. A közben Fruška Gorára átjutott Vajdasági Főparancsnokság utasítására, a 2. szerémségi osztag áttörést hajtott végre Grabovec-tanyánál a bosuti erdőből a Fruška Gorára. Az átjutás nem ment simán, mivel az ellenség nagyobb erőkkel ellenőrizte az országutakat és az átjárókat. Ennek következtében a Jamena—Strošinci—Drenovac vonalon néhány napon át elkeseredett harcokat kellett vívniuk a partizánoknak.⁶⁴

A június második felében — Korica jelentése szerint —, állandó harcérintkezésben voltak az ellenséggel, bár nagyobb ütközetekre nem került sor, mivel a Fruška Gorán levő erők tipikusan partizánakciókat hajtottak végre az ellenség hátában.

A budapesti fiatalok részt vettek a Jankovci—Slavkovci—Savak te-repszakaszon levő ellenséges erőd ellen június 21-én végrehajtott akcióban is. Sikerrel harcoltak a domobranok ellen a slavkovci vasút-állomásnál. Megsemmisítették a vasútállomást és jelentős mennyiségű zsákmánnyal, veszteség nélkül tértek vissza harcálláspontjukra. Ezeket a feladatokat az első század teljesítette. A 2. század ugyanakkor a Jankovci vasútállomást rohamozta meg, de még ezt megelőzően harcba keveredett egy ellenséges járőrrel az odavezető úton. A rohamot a kimerült század nem tudta végigvinni, de veszteség nélkül vonult vissza.⁶⁵

Ezekkel a harcokkal véget is ért a magyar ifjak tevékenysége a Szerémségben. Az eltelt hónapok alatt gazdagodtak élményekben, ta-

⁶² JHL. NOR. 589/B. doboz, 10. csomó, 3/10 irat.

⁶³ JHL. NOR. 1993. doboz, 7. csomó, 2. irat

⁶⁴ JHL. NOR. 213. doboz, 1. csomó, 9. irat.

⁶⁵ JHL. NOR. 212. doboz, 6. csomó, 29. irat

paszta­latokban, emberségben és a partizánélet­hez szükséges erények­ben. Élményeikről mindnyá­juk nevében szóljon Fehér Sándor:

„Ebben az időszakban rengeteg tapasztalatra tettünk szert. Az egész partizánharcmodor, közigazgatási szervezet, agitációs és propaganda munka kitárult előttünk. Itt a Bosut folyó közelében, amely a partizánok által felszabadított terület egyik határát alkotta, volt jó néhány olyan község, amelynek lakossága teljes mértékben a partizánokkal szimpatizált. Ezek elláttak bennünket mindennel. Külön ki szeretném emelni Ilinci községet, amely néhány kilométerre terült el a felszabadított területtől. Ennek a községnek a helyzete igen érdekes és jellemző volt, hasonló sok létezett Jugoszláviában. Ez arról volt nevezetes, hogy a fasiszták nem rombolták le. A lakosságot nem bántották. Átvonulási területük volt és majdnem naponta olyan helyzet alakult ki, hogy a faluban reggel a partizánok reggeliztek, délben a németek ebédeltek és este újra a partizánok vacsoráztak. Ugyanakkor a lakosság teljes mértékben a mi oldalunkon állt. Partizán közigazgatása volt...

Ami a pártszervezetek munkáját illeti, ezt mi elsősorban a katonai egységek vonatkozásában ismertük. Működésük nem volt titkos, de bizonyos mértékben mégis konspirált. Ez természetesen a háborús körülmények miatt volt így. Az egységek jelentős mennyiségű propagandaanyaggal voltak ellátva. Ezekben ismertették a partizánharcok céljait, magyarázták az akkori politikai helyzetet. Nemcsak a párttagokhoz, hanem minden harcoshoz eljutottak.

Minden egységnél századig bezárólag politikai biztosok működtek. Ezek tervszerűen foglalkoztak a harcosokkal. Minden harci szünetben alkalmat találtak arra, hogy pihenő után politikai félórát tartsanak és ezeket az előadásokat vita követte. Az egyszerű munkás és paraszt harcosok aktívan részt vettek a vitákon, elmondták problémáikat, véleményüket. Az egységek összetétele igen heterogén volt, de a politikai biztosok mindig helyes irányba tudták tartani a vitákat.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy ezek a politikai biztosok, már akiket mi ismertünk — egyben a legaktívabb harcosok is voltak. Ennek következtében igen jó kapcsolat alakult ki a politikai biztosok és a parancsnok között, ez utóbbiak erőteljesen támaszkodtak a politikai munkásokra és a mi tapasztalatunk az volt, hogy az összes egységnél, melyekben megfordultunk, igen jó és magas színvonalú volt a harci szellem.”

És végül néhány szó a szabó ifik harci tapasztalataiból:

„Az akciókat aránylag kis erővel, nagy zajjal, kevés munícióval és igen eredményesen hajtottuk végre. Azon kívül, hogy komoly erőket kötöttünk le, a partizánok számára is nagy jelentőségűek voltak ezek az akciók. Fegyverutánpótlást, élelem- és ruhaszerzést is jelentettek. Arról nem is szólva, milyen erkölcsi erőt adott az egész környék lakosságának egy-egy, fasisztákon aratott győzelem.”

A budapesti fiatalok tevékenységének első hónapjai azt az időszakot ölelték fel, amikor a német katonai és politikai vezetés az 1944

márciusában, Jugoszlávia területén kibontakozó támadással megkísérelte a Balkánon levő megszálló erők helyzetét megszilárdítani, és Magyarország 1944. március 19-i megszállása (ebben a Jugoszláviában államászó Weichs-csoport is részt vett) után e térségben a megfelelő hátorszámot biztosítani. A népfelzabadó erők aktivitása a Balkánon — Jugoszláviában, Görögországban, Bulgáriában és Albániában — éppen ezt az annyira áhított nyugodt hátorszámot veszélyeztette.

20 nap a magyar zászlóalj állományában

A Vajdasági Főparancsnokság még március elején elrendelte az 1913—26-ban született szimpatizánsok toborzását, illetve mozgósítását a szabad területen. Ennek következetes végrehajtását az ellenséges támadás megakadályozta, ám így is március 8—július 6. között több mint 1200 önkéntes gyűlt össze a különböző osztagoknál.⁶⁶

Július 2-án a Fruška Gorában levő 2. szerémségi osztag egy részéből, a 6. vajdasági dandár 1. zászlóaljából, más csoportok részeiből és az újoncokból létrejött a vajdasági népfelzabadó erők 7. dandára.⁶⁷

Megalakulása után a 7. dandár parancsot kapott, hogy vonuljon Szlavóniába, ahol átmenetileg a VI. hadtest alárendeltségében fog tevékenykedni.

Július 2-án a budapesti fiatalokat a parancsnokságra hívták. Ekkor még a 2. szerémségi osztag 2. zászlóaljához, amely a Fruška Gorán, pontosabban annak déli szegélyén tartózkodott. Közölték velük, hogy lehetőség nyílt számukra a magyar zászlóaljba való átjutásra. A hírt kitörő örömmel fogadták, hogy ennyi idő után végre teljesülhetett kívánságuk. Elbúcsúztak a nehéz időkben megismert harcostársaktól, különösen nehéz volt a válás őszinte jóbarátjuktól, Ottótól, akiről később azt a hírt kapták, hogy hősi halált halt.

A fiatalokat egy Mira nevezetű politikai biztosító kísérte el, július 3-án meg is érkeztek Grkbe, ahol 7-ig tartózkodtak.

Ezután a 7. dandár törzsébe kerültek új ismerősök és régi barátok közé. Itt volt a régi 1. zászlóalj zöme és parancsnoka is, Milanović-Cata.⁶⁸

A parancsnokság a magyar fiatalokat angoloktól kapott ruhával, cipővel szerelte fel. Erre nagy szükségük is volt, mert bizony a hazulról hozott ruhanemű szörnyen megviselt és elnyűtt állapotban volt.

A dandárnál töltött időből máig emlékezetes maradt számukra az egység soknemzetisége. Igen sok olasszal találkozott, de volt itt orosz

⁶⁶ JHL. NOR. 213. doboz 1. csomó, 3. irat.

⁶⁷ Uo. — Az új egység parancsnoka Milan Pavla Ješić-Ibra volt, akivel ugyan a szabad ifik csak rövid ideig voltak együtt. Ješić és egysége azonban nem kis szerepet játszott 1941 novemberében a Dél-Dunántúl felszabóítása szempontjából jelentős Batina-apatini hídfő-harcokban, majd december elején az 57. Szovjet Hadsereg 75. hadtestével együtt a Dráva északi partja mentén levő helységek felszabóításában.

⁶⁸ Zbornik Dokumenta i podataka o narodnooslobodilckom ratu jugosloventkih naroda. Tom II. Bilten Vrhovnog Štaba NOVJ. 1941—1945. Beograd, 1949. 329. o. Az ellenség VII. offenzívája idején az osztagparancsnok, Korica-Kováccsal együtt tanúsított példamutató helytállásukért 1944. október 1-én mindketten kapitánnyá léptek elő.

alegység is. Esténként valóságos verseny alakult ki a különböző nemzetiségek között, ki mivel járul hozzá a kultúrműsorhoz. A fiatalok szebbnél szebb olasz, orosz, szerb és más népek dalait ismerhették meg, sőt ők sem maradhattak le! Magyar népdalokat, nótákat kellett énekelniük — produkciójukban természetesen nem a művészi előadás és a hang szépsége volt a fő követelmény.⁶⁹

Napközben a dandár akciókban vet részt, diverziós feladatokat kapott és oldott meg. Az ifik a törzsnél kaptak beosztást, mégpedig a varrodában, szakmájuknak megfelelően és nap, mint nap tapasztalhatták, hogy a partizánok munkájukat éppoly egyenértékűnek ítélik, mintha akciókon vettek volna részt. Mert varrni, foltozni bizony volt mit, csak győzzék!

Egy napon riadót rendeltek el. Gyors csomagolás következett és hamarosan menetkészek voltak a partizánok. Este hétkor indultak el. Egész éjjel meneteltek, hajnalra egy erdőcskéhez értek, itt megpihentek, majd este indultak tovább. Az út célja: Szlavónia lett. E napokban Pál Klára az alábbiakat jegyezte naplójába:

„Július 9-én átmegyünk a veszélyes szakaszon, a síneken. Esik az eső. Érdekes, hogyan történt az átkelés. Két ember előre ment és lőni kezdett. A fasiszta őrség viszonzta, ezalatt a többi átszaladt a vágányokon.

Július 13. Megérkeztünk egy erdőbe, ahol a törzs volt. Itt kaptunk még négy pár cipőt és más felszerelést.

Július 16. Megérkeztünk Breznica faluba. Ez a háború előtt fürdőhely volt. Sok itt a magyar menekült. Van kórház is. Az orvos és az orvosnő is magyarországi. Mesélik, hogy utánuk többen is próbáltak átjönni, de nem sikerült nekik és internálták őket. Igazi házikosztot eszünk, mézet is kaptunk.

Július 19. Indulunk tovább. Körülbelül 5 kilométeres gyaloglás után Kutjevoba érkeztünk. Találkoztunk a 12. dandár több harcosával, akik elmesélték, hogy 8—10 nappal ezelőtt itt nagy harcokat vívtak a cserkeszekkel és a harcban kitűnt a csehszlovák dandár is.⁷⁰

Július 21. Végre megérkeztünk Vočinba! Joli és Jóska a törzshöz ment. A koszt ugyan sötlan, de már minden jól van, hiszen a közelben vannak a petőfisek!”

Az út, amelyet a szabó ifik Mirával együtt megtettek a Fruška Gorából Vočinba — több mint kétszáz kilométer volt. Nemcsak a „síneken” kellett átjutniuk, hanem a Dilj, a Krndija és a Papuk-hegységek megannyi veszélyes szakaszán.

Az ifiket Vočin egyik házában szállásolták el, ahol sebesültek is voltak. A közelben terült el ugyanis az osmacinai repülőtér, ahová az éjszakák folyamán angol gépek érkeztek a beteg, sebesült partizánokért és Olaszországba vitték őket az ottani jugoszláv kórházakba.⁷¹

Vočinban nézelődve összetalálkoztak a magyar zászlóalj két gazda-

⁶⁹ Fehér Sándor idézett visszaemlékezése.

⁷⁰ Az 1944. október 26-án az addigi zászlóaljból megalakult „Jan Zizka” csehszlovák dandárról van szó.

⁷¹ Vajdasági Bizottság. 447. sz. film, 118. kocka.

sági beszerzőjével. Elképzelhető, mennyi kérdéssel halmozták el őket. Hol vannak, hányan vannak, mikor mehetnek és így tovább. Alig győztek válaszolni. Hirtelenében egész kis beszámolót rögtönöztek a Petőfi-zászlóaljról.⁷²

A budapesti fiatalok július 24-én úgy hallották, hogy a magyar zászlóalj Potočanban van. Egy újonccsoporttal elindultak hát arrafelé. Utközben az ellenség lecsapott a vonuló partizánokra és heves tűzharcra került sor.

Végre, július 27-én Humba érkeztek és csakhamar találkoztak a magyar zászlóalj kultúrmunkásával, Baki Ferencel, aki így idézte fel ezzel kapcsolatos emlékeit:

„Veliki Zdenciről Vočin irányába menet Hum faluban, a 40. hadosztály parancsnokságának utasítására újoncokat kellett átvennünk.

Még jó — gondoltam magamban —, hogy nem néhány nappal előbb jöttek. Szép kis fogadtatásban lett volna részük!”⁷³

A Petőfi-zászlóalj ugyanis akkor, addigi tevékenysége legvesztesége-sebb csatáját vívta az usztasák ellen, Hercegovacnál. Egyetlen éjszakán tizenkét harcosa halt hősi halált és sok volt a sebesült is. E nyomott hangulatban kellett Bakinak Humba mennie. Nem volt különösen meghatva, hogy ismét újoncok jönnek, mert szinte naponta gyarapodtak létszámában. Mégis örömmel és meglepetéssel vette tudomásul, hogy kivételes fiatalokkal hozta össze a sors: Budapestről jöttek, együtt tízen! Ez viszont egyedüli eset volt.

Ez a sajátos körülmény vezette a zászlóaljparancsnokot, Kis Ferencet, hogy önálló csoportot hozzon létre az ifikből, Baki Ferenc parancsnoksága alatt.

„Friss szakaszvezetői rangomhoz méltó feladatként — írja Baki — néhány napos humi pihenő után Vočinra vezettem őket kiképzésre, miután a zászlóaljat újabb feladatokra szőlította a kötelesség.”⁷⁴

Július 31-én indultak Humból Vočinba. Pál Klári naplója szerint a kiképzés Kometnik nevű faluban történt. Rendszeres tanulás, politikai beszélgetés folyt itt, no meg esténként énekeltek, táncoltak a falubeliekkel együtt.

Baki Ferenc így emlékezik ezekre a napokra:

„Délelőttönként gyakorlatoztunk. Fegyverismeret stb. Délután leginkább beszélgetés a népfelszabadító háborúról és annak keretében a mi zászlóaljunk útja, harcai, célja. Az itteni magyarok részvétele a felkelésben, akik számára a szomszédos Horthy-rezsim szintén idegen . . .

Figyelmesen hallgatták az előadásaimat. Minden érdekelte őket, aminek csak némi köze is volt a partizánélethez. Kialakult meggyőződésű ifjak voltak. Tudták, hogy harcunk nehéz, veszélyekben és megpróbáltatásokban bővelkedő. Méltóbban tőlük aligha képviselhette

⁷² A magyar alegység nemrégén került a VI. hadtest 40. hadosztályának állományába, mégpedig a 16. „Joža Vlahovič” ifjúsági dandárhoz. Ennek negyedik zászlóalja lett.

⁷³ Baki Ferenc—Vébel Lajos: A Petőfi-brigád. Novi Sad. Fórum. 1968. 82. o.

⁷⁴ Uo. 84. o.

volna bárki is a magyarországi ifjúságot. Példáсан, fegyelmezetten viselkedtek és örültek, hogy végül is sikerült eljutniuk a zászlóaljba.⁷⁵

Néhány nap múlva indultak Gornji Borciba (Daruvárnál) a magyar alegység harcálláspontjára. Ide Pál Klári naplója szerint augusztus 4-én este hat órára érkeztek meg. A törzs szálláshelye előtt felsorakoztak, Baki jelentette, hogy a kiképzési feladatokat végrehajtották.

Kis Ferenc zászlóaljparancsnok rövid beszédben üdvözölte őket és befejezésül azt mondta:

„...érezteek magatokat otthon a Petőfi Sándor-zászlóaljban. Most már ti is hozzá tartoztok. És mutassátok meg, hogy a magyar nép bátor fiai vagytok.”⁷⁶

Aznap este mindnyájuk nevében ezt írta be naplójába a „nagy” Klári:

„Szinte el sem akarjuk hinni, hogy tényleg itt vagyunk, ahová hét hónapja vágyakoztunk. Tört magyarsággal, de nagy szeretettel fogadtak bennünket.”

Vacsora után az ifiket századokhoz osztották el. Az 1. századba Vas Gitta, „kis” Klári, Berán Iván és Hengl Lajos, a 2.-ba Vas Jolán, Fehér Sándor, Vári József, Hegedüs Pál, Tipold Katalin és a „nagy” Klári kerültek.

Másnap egy Sirać nevű falun haladtak át, amely nagy harcokat élt át. Innen Grubišno Poljera mentek együtt az egész 16. ifjúsági dandárral. A budapesti fiatalok igen meg voltak hatódva. Mosolygós tekintettel figyeltek fel rájuk, és ők az egész úton *magyarul* énekeltek! Közben az egyik szomszédos faluban a partizánok tűzharcba keveredtek a fasisztákkal. A menetnek tovább kellett haladnia, bár a partizánok nagyon kifáradtak. Estére egy faluba érkeztek, ahol politikai gyűlést tartottak. A fiatalok jól emlékeznek erre az eseményre, mert több magyar nemzetiségű helyi lakossal találkoztak. A gyűlésen az ifjú partizánok is felszólaltak és nagy sikert arattak.

Augusztus 7-én Garašnicánál akción vettek részt. Feladatuk kapták a falu határában levő fasiszta fedezék felrobbantását. Az itt megbújt fasiszták azonban tüzet nyitottak rájuk. A robbantás előkészítése közben tüzzel válaszoltak, de közben fejük felett angol repülőgépek tűntek fel. A tüzet azonnal be kellett szüntetni, nehogy a szövetséges pilóták a partizánokra dobják le bombaterhüket.

A „légiveszély” elmúltával a fasiszta bunkert sikerült felrobbantani.

Augusztus 8-án a dandár Daruvárnál tevékenykedett. A helységben tartózkodó kb. 3000 fasisztát a partizánok bekerítették. Csakhamar német gépek érkeztek és a partizánok kénytelenek voltak visszavonulni. Az ifjúsági dandár, miközben új állásokat foglalt el, felszabadította Končanícát és elfogott 10 domobrانت, továbbá jelentős zsákmányra tett szert.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo. 85. o.

A budapesti fiatalok másnap továbbvonultak a zászlóalj két századával és Garašnicán éjszakáztak. Ezt követően folytatták útjukat Brestovnicára. Néhány kilométer után a fasiszták váratlanul a metretre támadtak, aknavetővel és ágyúval lőtték a partizánokat. Ez utóbbiak azonban nem álltak meg, hanem rendezetten vonultak tovább. 10-én estére a felszabadult területre érkeztek, ahol — soha nem felejtik el — a gyerekek „Smrt fašizmu” (Halál a faszizmusra) partizánköszöntéssel üdvözölték őket.

Délután a parancsnokság a két századból hármat szervezett. Az 1. századba került „kis” Klári, Hegedűs Pál, Vas Gitta és Fehér Sándor, a 2-be „nagy” Klári, a 3-ba pedig Vas Jolán, Berán Iván, Hengl Lajos, Vári József és Tipold Katalin.

A magyar zászlóalj állományával augusztus 12-én Djakovacra érkeztek, ahol a napok csendesen teltek. A faluban folyt a cséplés és a partizánok segítettek a helybelieknek.

Augusztus 15-én, reggelizés közben a szabó ifiket a parancsnokságra rendelték. A Petőfi-zászlóalj politikai biztosa, Kis Ivan-Figaro közölte velük, hogy készüljenek fel azonnali indulásra. A zászlóaljparancsnokság azt az utasítást kapta, hogy a magyarországiaknak a legrövidebb időn belül meg kell érkezniük a diverzáns iskolára, hogy annak elvégzése után bevetésre kerüljenek⁷⁷ Magyarországon.

Hét hónapi várakozás után ily módon a fiatalok alig 20 napig voltak a Petőfi-zászlóaljban. Szívesen voltak itt, nagy szeretet vette őket körül, de az a lehetőség, hogy partizánként visszajuthatnak Magyarországra, felülmúlta eddigi elképzeléseiket.

A Petőfi-zászlóaljban eltöltött közel három hét eseményeinek a fentiekben vázolt bemutatása azt a benyomást keltheti, hogy ezalatt a szabó ifik tulajdonképpen csak ide-oda meneteltek, minden különösebb feladat nélkül. Ez téves következtetés lenne.

Az „ide-oda menés” a partizánharcászat velejárója. Az akciók végrehajtásához el kell jutni a helyszínre, aztán gyorsan távozni kell onnan. Hosszabb ideig a fel nem szabadított területen, igen veszélyes lett volna tartózkodni. Az igaz, hogy Kis Ferenc zászlóaljparancsnok utasítására a budapestieket lehetőleg ellenőrzött, illetve szabad területen tartották, de éppen azért, mert fő feladatuk nem az akciókban való részvételt jelölte meg számukra, hanem a propaganda- és agitációs munkát. A zászlóalj akkori harcterületén jó néhány helységben magyarok laktak. A lakosság között végzett kulturális és felvilágosító tevékenység igen nagy jelentőségű volt. Ebben vártak a budapestiektől elsősorban segítséget.

Kis zászlóaljparancsnok egy korábbi, 1944. július 10-i jelentésében többek között ezt olvashatjuk:

„A magyar nyelv a legfájóbb kérdés. Nagyon kevés a magyar nyelvet jól ismerő elvtárs, s így a magyar nép előtt nem tudjuk kellően bizonyítani, hogy magyarok vagyunk. Több helyen a lakosság

⁷⁷ HL. Pgy.—Jug. Fehér Sándor idézett visszaemlékezése.

gyanakodott magyarságunkban, a magyar nyelv hiányos ismerete miatt.

Igyekezzünk minden áron ezt a hibát kijavítani szavalatok és dalok útján, amiben meglehetősen sikerünk van.”⁷⁸

Ezekután érthető, hogy Kis Ferenc és különösen a zászlóalj politikai munkásai örömmel fogadták a szabó-ifiket és nagy megbecsüléssel vonták be őket a kulturális és a politikai nevelőmunkába, tevékenységükre Fehér Sándor, a többi nevében is ekként emlékezett:

„... amikor nem volt harc, jártuk a falvakat, agitáltunk, ünnepségeket szerveztünk a kis falusi kultúrházakban. Itt az egybegyűlt hallgatóságnak Petőfi-verseket szavaltunk és magyar dalokat énekeltünk. Az a tény, hogy budapestiek vagyunk, a helyi magyarokra igen nagy hatással volt. Ez segítette is agitációnkat.

A magyar zászlóaljban a politikai munka talán gyengébb volt, mint máshol... Az alegységen belül volt politikai oktatás, tanultak a Szovjetunióról, a pártról, a marxizmusról és a jugoszláv népfelszabadító harcról. Ez az oktatás azonban elég gyenge színvonalon mozgott. Mi, akik részt vettünk a munkásmozgalomban és nagyobb tapasztalatunk volt a politikai munkában, megérkezésünk után azonnal igyekeztünk bekapcsolódni és segíteni a politikai nevelőmunkát.⁷⁹

Zvecevótól a Dunáig

Dušan Čalić: A hősök is emberek (Budapest, Kossuth Kiadó, 1967.) című könyvének 226. oldalán leírta beszélgetését Vas Jolánnal, aki többek között ezt mondta:

„...nem egyszer terveztük, hogy északi irányban áttörünk a Dráván, s volt idő, amidőn kapcsolatot akartunk létesíteni magyarországi elvtársainkkal, ezért különleges századot tartottunk készenlétben, amelynek összeköttetésben kellett volna lépnie a Dráván túli elvtársakkal. Ezekből a tervekből semmit sem valósíthattunk meg.”

Ezekhez hozzátartozik, hogy az akció elmaradása nem az ifiken, de nem is a partizánparancsnokságokon múlt.

Szükséges ezzel kapcsolatban korrigálni a visszaemlékezők egy tévedését is. Magyarországra való átjutásnál ugyanis a *Dráva* nem kerülhetett szóba. Az átkelés megvalósítása csakis a *Dunán* át a Bácskába — ez akkor a magyar terület — és innen a Mecsekbe volt lehetséges. Ez a megoldás még szeptember elején is kivitelezhetőnek tűnt, mint erre később visszatérek.

Augusztus 15-én tehát reggeli után a budapestiek kísérőikkel elindultak és estére már az ismert Humba érkeztek. Másnap továbbmentek, és a következő pihenőhely Vočín volt. Innen folytatták az utat az erdei főhadiszállásra, Zvečevo mellé. Ezúttal a szerencse is mellékük szegődött. Egy gépkocsi felvette nehéz csomagjaikat és a két

⁷⁸ Magyar Képes Újság, 1962. II. 1. szám.

⁷⁹ HL. Pgy—Jug. *Fehér Sándor* idézett visszaemlékezése.

„legsebesebb lábút”, Tipold Katit és Vas Gittát. Ettől kezdve ének-szóval vették az emelkedőket.

Közben találkoztak régi bajtársakkal, a volt 2. szerémségi osztag 1. zászlóaljából, így tudták meg, hogy a 7. dandár is még mindig Szlavóniában tartózkodik.

Augusztus 16—17-re virradóan végre megérkeztek az erdei táborba. Valóságos város épült ki itt, jól rejtve a légi felderítéstől. Faházak, sátrak vegyesen váltakoztak. A házakon ablakok. Villany, sőt posta is volt. Az ifik nem győztek csodálkozni, a szerémségi partizánélet viszontagságai után hihetetlen volt számukra az egész.⁸⁰

Kísérőik a megérkezés után azonnal jelentkeztek az 1. diverzáns osztag törzsében. A várakozás alatt a fiatalok ismerkedtek az új környezettel. Hamarosan megtudták, hogy itt meglehetősen biztonságban élnek a partizánok, mivel a fasiszták nem merészkednek az erdőbe. Ezért épültek itt ki a különböző iskolák, tanfolyamok stb.

Természetesen a megszállóknak tudomásuk volt a partizánbázisról, és rendszeresen figyelték a partizánok mozgását. A horthysta felderítőszervek egyik, 1944. június 13-i jelentésében például a következőket olvashatjuk: Zvečevo—Viroviticától délkeletre kb. 32 km-re van. Tőle délre 1½ km-re erdő, ennek tisztásán partizán ledobóhely van.⁸¹

A partizánok itt is örömmel és csodálkozással vették körül a szabó ifiket. Különösen az volt meglepő számukra, hogy lányok is voltak közöttük. Elmondták, hogy a diverzánsoknál igen kevés a lány és külföldi pedig egyáltalán nincs! Elképzelhető az öt magyar lány büszkesége! Még jobban kihúzták magukat a fiúk előtt, akik pedig ezideig is becsülték őket, hiszen nem egyszer jobban bírták a menetelést, a cipekedést, a viszontagságokat, mint ők.

Másnap reggel a magyarok újabb meglepetést okoztak új harcostársaiknak. Hengl Lajos és Tipold Kati tornagyakorlatokat mutattak be. A ritka bemutatóra percek alatt nagy nézőközönség futott össze. Némi tanakodás után azonban egyre többen kezdtek utánozni a mozdulatokat, végül majdnem mindenki ügyességéhez, gyakorlottságához mérten „tornázott”.

Augusztus 19-én megkezdődött és hét napon át tartott a tanulás. Oktatójuk, a „Čato” partizánnevű elvtárs igen lelkiismeretesen foglalkozott velük. Magas követelményt támasztott, tekintve, hogy a magyar fiataloknak az ellenség hátában kell majd működniük, a diverzáns tevékenység minden fortélyát alaposan el kell sajátítaniuk.

A napok szorgos tanulással és gyakorlatozással teltek. Az ifik naplójába pedig az alábbi bejegyzések kerültek:

„*Augusztus 21.* Már komoly ismereteket szereztünk: tájékozódunk a robbanóanyagokról, megismertük a gyújtózsínórok különböző fajtáit és próbálgattuk az összeszerelést.

Augusztus 22. Este kivittek minket a sínekhez és élőben tanultuk

⁸⁰ A szabó ifik szóbeli közlése és Fehér visszaemlékezése.

⁸¹ HL. 10. gy. ho. kt. 3529/1944.

a sínek, a hidak, utak aláaknázását. Kábellel is megtanultunk robbantani.

Augusztus 23—25. Több robbantószerkezet összeállítását és kezelését sajátítottuk el. Főleg az angoloktól kapott robbanóanyagokat használjuk.”

Augusztus 25-én alig bírtak elaludni. Egész éjjel tervezgettek, megbeszélték a frissen kapott híreket: Párizst felszabadították a felkelők, Romániában forradalmi fordulat következett be és mindehhez betetőzősképpen a parancsot; hogy indulnak!

A másnapi búcsúzásra máig emlékeznek. Pál Klára ezeket a sorokat jegyezte be naplójába: „Talán még egy helyről sem jöttünk el ilyen nehezen, mint innen és talán még seholsem szerettek bennünket annyira, mint »Čato«, a tanítónk. Messzire elkísért bennünket és utánunk nézett addig, amíg el nem tűntünk az úthajlásban.”

Indulás előtt a parancsnokságtól teljes felszerelést, új ruhát, angol gyártmányú géppisztolyokat és más anyagokat kaptak. Több hátizsák plasztik robbanóanyagot is vittek magukkal, így vágtak neki a közel 120 km-es útnak. De most is a „sors kegyeltjei” voltak — „nagy” Klára szavaival élve —, mert a vezetők Drenováig autót szereztek, onnan pedig szekereken utaztak tovább. Breznicán át — ez már a Dilj-hegységben van — megérkeztek Levanjska Varošba, itt éjszakáztak.

Augusztus 28-án érkeztek meg az 1. diverzáns osztag 2. századának harcálláspontjára, amely Levanska Varoš és Slavonski Brod között, a Dilj-hegység keleti nyúlványán helyezkedett el. Talán ismétlésnek hat, de így volt: itt is nagy szeretettel és a lányok iránti tisztelettel fogadták őket. Mivel aznap éppen egy kis ünnepséget tartottak a törzstől kb. 7 km-re levő erdőben, őket is elvitték. Nagyon sok fiatallal találkoztak itt és a komoly témákat követően felcsendült a nóta és nem hiányzott a tánc sem.

Másnap, augusztus 29-én megkezdődött az igazi munka. Az otthonmaradottak alig titkolt irigységgel vették tudomásul, hogy elsőként Vas Gitta, Hegedüs Pál, a „kis” Klári, Hengl Lajos és Vári József mennek akcióra négy régi jugoszláv diverzáNSSal. Nehéz hátizsákjuk tömve volt robbanóanyaggal. Feladatuk vasúti sínek aláaknázása és felrobbantása volt.

Mikor három nap múlva visszatértek, alig győztek mesélni. Fehér Sándor még ma is érzi azt az örömet, amit az akción átélt. Jóleső és egyben furcsa volt tudni, hogy munkájuk hozzájárult egy fasiszta szerelvény levegőbe röpítéséhez.

Természetesen nem sokáig maradtak személyes élmény, harc feladat nélkül a többiek sem. Románia szembefordulása a hitleri Németországgal, a szovjet csapatok gyors előnyomulása a Balkán felé, veszélyes helyzetbe hozta a „Délkelet” német főparancsnokság alá tartozó erőket, különösen ennek szerbiai, belgrádi csoportosítását. Hitler arra törekedett, hogy a Kárpátoktól Görögországig megerősítse védelmét és megállítsa a 4., a 2., és a 3. Ukrán Frontok további nyugati irányú előnyomulását.

A balkáni német hadvezetés számára a Zágráb—Belgrád közötti fő utánpótlási és szállítási útvonal ebből következően a második világháború alatt talán soha nem volt annyira fontos, mint éppen most. A sínek mellett szaporodtak a vasbeton fedezékek és sűrítették az őrzőjáratokat a szerelvények biztosítására a partizánok rajtaütései ellen.

A szabó ifik tehát ebben az időszakban bizonyíthatták be, hogy jól elsajátították az iskolán tanultakat. Slavonski Brod körzetében alegységüknek három fő területen kellett tevékenykednie: akadályozni a német szállításokat, a Zágráb—Belgrád vasútvonal itteni szakaszán, továbbá a Száván, valamint megmenteni az aratásra váró, vagy már learatott gabonát a fasiszta rablóktól.

Az 1. diverzáns osztag dilji alegysége szeptember 1—7-e között végrehajtott akciói során 20 mozdonyt, 70 vagon semmisített meg, kb. 30 km hosszúságban rongálta meg a vasúti vágányokat. kb. 20 hidat, 200 telefonoszlopot tett tönkre, elsüllyesztett egy uszályt, felrobbantott tíz vasútállomást. Hét üzletben okoztak kárt kézigránát támadásai, robbantást hajtott végre a brodi centrálében, stb. Akciói során sok fasiszta katonát elpusztított.⁸²

Hasonló tevékenységet folytatott a magyar fiataloktól nem messze nyugatra, a Petófi-zászlóalj is.

Szeptember 6-án, már nyugovóra tértek, amikor Hengl Lajos harásny hangon kiáltva tárta ki a körlet ajtaját: a Vörös Hadsereg elérte a jugoszláv határt és találkozott a népfelszabadító csapatokkal! Pillanatok alatt mindenki szeméből kiröppent az álom. Kitédültek a kis tisztásra és látták, hogy köröskörül örömtüzek égnek, ami persze elég veszélyes örvendezés volt. A parancsnok szigorúságot mutatva „büntetésből” külön őrszolgálatra rendelte a tűzrakó „fegyelmeztelenekeket”. Dehát azon az éjszakán ez nem volt fényítés! Mindenki önként és egész éjjel őrségben maradt.

Másnap, szeptember 7-én a fiatalokat újabb öröm érte: indulnak Magyarországra! Még aznap útnak eredtek. A csoport a 10 szabó ifin kívül 5 horvátországi magyarból, 5 horvátból és a 8 tagú Beli-rohamcsoportból, tehát összesen 28 emberből állt.

A Dilj-hegységtől északkeletre vitt az útjuk — a Dunához. Az volt az elgondolás, hogy *Borovonál* (és nem *Bobotánál*, ahogy erre az ifik emlékeznek), a Duna jobb partjánál Vukovártól északra levő helységnél sikerül átjutni a Bácskába és innen az egyik futárvonalon Dél-Baranyába.

A célhoz érve — 8-án hajnalban — bementek a faluba, hogy pihenjenek, míg a két kísérő felderíti az átkelés lehetőségeit. Kb. 10 óra tájt a falu főterén három teherautó SS katona szállt ki. Képzeltető a padlásokon, pajtában és másutt megbúvó partizánok rémülete: mi lesz most? Az egész falu látta őket! Ám egyetlen áruló sem akadt. Nagy megkönnyebbülésükre a délutáni órákban a fasiszták kitakarodtak a faluból.

Estére visszatértek a felderítők és közölték a szomorú tény: a

⁸² JHL.NOR. 213. doboz, 3. csomó. 9, 11, 16. valamint 4. csomó, 15, 20, 25. iratok.

horthysták úgy megerősítették a Duna ellenőrzését, hogy azon lehetetlen az átjutás. Vissza kell térniük a parancsnokságra.⁸³

A szabó ifik Magyarországra való átdobásának körülményeit kutatva, olyan tények váltak ismertté, melyek érthetővé teszik az összefüggéseket.

A népfelszabadító háborúban kezdettől léteztek diverzáns csoportok, osztagok, amelyek érzékeny veszteségeket okoztak a megszállóknak. Így volt ez Horvátországban is, ahol ezek tevékenységének összehangolására a horvát főparancsnokság létrehozta a diverzáns osztagok törzsét. Élére a legendás életű Ivan Hariš-Ilja Gromovnik állt. Neve ismert volt már a spanyol nép polgárháborújában is. Itt a köztársasági hadsereg diverzáns csoportjának egyik vezető alakjaként tett tanúbizonyságot bátorságáról, leleményességéről. A franciaországi internáló táborból megszökve hazatért és tapasztalatait a megszállók ellen hasznosítva, azonnal csoportot szervezett. Csapásai villámként érték az ellenséget — ezért is lett partizán neve gromov = villám. Tevékenységük hamarosan kiszélesedett, sőt Magyarorszáig területére is átterjedt 1943 második felében. 1943 végén—1944 elején új osztagok alakultak és az eddigiekkel egyesültek. Az 1. osztag Szlavóniában — itt voltak az ifik —, a 2. osztag Turopoljén, a 3. osztag pedig a Moslavinán működött. Ez utóbbi állományába tartozott a Kalnik körzetében tevékenykedő diverzáns század (később zászlóaljja fejlődött). Hariš-Gromovnik írásos visszaemlékezése szerint ez a század 1943 második felében kezdett el akciókat végrehajtani a magyar—német csapatok hátában és ennek során eljutott a Balaton környékére is. 1944-ben több kisebb csoport rendszeres diverzáns és felderítő tevékenységet fejtett ki magyar területen és ennek során 37 vasúti szerelvényt, több tucat uszályt semmisített meg. Működésük Magyarország felszabadításáig tartott.⁸⁴

A szlovén területen működő 1. diverzáns osztag parancsnoka Petra Vukomanovič-Stipo,⁸⁵ (ma ny. á. főtiszt) volt. A 28 fős diverzáns csoport eljutása a Mecsekbe, az ellenség hátában folytatott tevékenység kiszélesítésének tervét valósította volna meg. Azt az elgondolást, hogy a Kalnik—Djurevac—Nagyatád—Kaposvár—Balatonföldvár—Balatonakali—a tó északi partja—Sümeg—Zalaegerszeg—Lenti—Dolna Lendava—Varaždin—Kalnik térségben kifejtett eddigi működést kiterjesszék Mohács—Pécs—Mecsek—Kaposvár vonalára, azaz keleti irányban. Ha ezt sikerül megvalósítani, nem kétséges, hogy a dél-magyarországi antifasiszta harc sajátos fejlődést vett volna.

⁸³ Berán Iván közlése és Fehér Sándor visszaemlékezése.

⁸⁴ Inžinerja, 1951. 4. szám, 7. o.

⁸⁵ Az 1903-ban született Vukmanovič szintén spanyol önkéntes volt és már ott kitűnt diverzáns akcióival. A szabó ifik nem emlékeznek rá, de a magyar és a jugoszláv nép közös antifasiszta harcának történetéhez tartozik az alábbiak elmondása. 1945 elején — kb. akkor, amikor a magyarországi fiatalok is Terezino Poljén tartózkodtak, Vukmanovič feladattal átjött Magyarorszáig nyilas uralom alatti területére és diverzánstevékenységet fejtett ki, főleg Zala megyében. Sajnos csak rövid ideig, mert egy véletlen folytán a nyilasok elfogták. Az értékes foglyot felajánlották a németeknek, akik vonaton, erős fedezettel Németországba akarták vinni. Vukmanovicot azonban nem olyan fából faragták, hogy egykönnyen megadja magát a sorsnak. Kísérőt kijátszva kiugrott a gyorsvonatból és sikeresen visszatért Jugoszláviába.

A német felderítők és nyomozószervek tehát nem ok nélkül gyanakodtak a jugoszláv partizánokra, amikor a dél-magyarországi robbantásokat, vonatkisziklásokat stb. az ő számlájukra írták. A kalnikai tevékenysége a faszizmus elleni internacionalista összefogás szép példája, megérdemli a megismerést és az elismerést.

Partizánélet befejező szakasza

A Magyarországra való átjutás megghiúsítása nagyon elszomorította a szabó ifiket, bár megértették a helyzetet és belenyugodtak, hogy egyelőre Jugoszláviában maradnak.

A csoport nagy része — a két Vas-lány, Hegedüs, Berán, Hengl és Vári — szeptember 8-án a parancsnokság utasítására elindult a Szerémségbe, hogy ott bekapcsolódjon a Belgrád előterében folyó partizánharcokba. Az ellenség azonban oly mértékben megszilárdította védelmét Vinkovci körzetében, hogy a Szerémségbe való átjutásról is le kellett mondani. Így visszatértek a 2. diverzáns századhoz, a Diljbe.

A csoport kisebbik része — ide tartozott a két Klári és Tipold Kati. Fehér Sándor ekkor beteg volt — szeptember 9-én elindult vissza Zvečevora, az 1. diverzáns osztag törzséhez, ahol három nap múltán régi barátokként fogadták őket. Czigler Klári és Tipold Kati a varrodába került, Pál Klára pedig egy ideig a partizánkonyha szakácsa lett.

Szeptember 27-én megérkeztek a többiek is Diljből. Az osztagparancsnokság ugyanis úgy döntött, legyen együtt a kijelölt csoport, ha netán mégis lehetőség nyílna a bácskai útra. E terv napirenden tartását bizonyítja, hogy a parancsnokság később a Vas-nővéreket távirátszti tanfolyamra rendelte Daruvárra. Átjutás esetén ők tartották volna a kapcsolatot a parancsnoksággal. Berán Ivánt pedig, mint kijelölt parancsnokot, az osztagtörzsbe vezényelték. November közepén Czigler és Pál Klára, valamint Tipold Katalin ápolónői tanfolyamra került.

Az egyik akcióra Hegedüs Pál így emlékezett vissza:

„Egy vasúti híd felrobbantását kaptuk hárman feladatul. A szabó ifik közül csak én vettem ebben részt. A hidat a két hídfőnél két-két fasiszta őrizte. Megbeszéltük, hogy egyikünk a hidat, a másik ketten pedig a hídfőket aknázzuk alá, majd azonos jelre robbantunk. Minden rendben ment, a jelzést is leadtuk és ezt követően be kellett ugranunk az alattunk levő vizesárokba. Társam azonban tévovázott, erre én leugrottam. Azon nyomban utánam ugrott, de olyan szerencsétlenül célozta meg az eléggé mély vizesárkot, hogy pont énrám zuhant. A víz elnyelte a géppisztolyomat és mire nagy nehezen kímáztunk, a robbanás bekövetkezett és a légnyomás földhöz vágott. Fényes nappal tértem magamhoz. Egyedül voltam, se fegyverem, sem ennivalóm... csak egy kézigránát maradt nálam. Sötétedésig egy kukoricásban húz-

tam meg magam, majd sikerült eljutnom a közeli erdőig. Napokig nem tudtam visszajutni csoportomhoz. Közben a németek néhány méterre tőlem állandóan jöttek-mentek... nagyon rossz érzés volt.⁸⁶

Élményekben gazdag időszak volt ez a többiek számára is. Sajnos, a huszonöt esztendő távlatából már nem tudnak pontosan emlékezni az eseményekre és ezért nem sikerült a levéltári anyagok alapján rekonstruálni tevékenységük e kétségtelenül igen érdekes szakaszának történetét úgy, mint az az előzőekben lehetséges volt. Ez annál is inkább sajnálatos, mivel az 1. diverziós osztag és különösen ennek 2. százada, ahová a szabó ifik közül hatan, majd Hengl sebesülése után öten tartoztak, az ellenség hátában kifejtett tevékenységével nagy károkat okozott a fasisztáknak és elnyerte a partizánok elismerését. Ezt bizonyítják a „VI. Korpus”, a magasabb parancsnokság lapjában az osztag, illetve a 2. század kiemelkedő tevékenységéről megjelent kiadások is.

Közben egyre jöttek a hírek otthonról is. December 7-re a 3. Ukrán Front csapatai kijutottak a Duna—Balaton északi szélé, a tó északi partja mentén Balatonkeresztúrig és innen Barcsig. A szovjet katonák Barcsnál átkeltek a Dráván és a jugoszláv erőkkel együtt hídfőt létesítettek Virovitica térségében.

Újra itthon. A két Vas-lány 1945 tavaszán

⁸⁶ Hegedüs Pál szóbeli közlése.

E híreket hallva a szabó ifik kérték, engedélyezzék hazamenetelüket. A parancsnokság végül úgy döntött, hogy útnak indítja őket Magyarországra. Az alegységeknél tartózkodó magyarországiakat Zvečevora rendelték be a Vas-lányok kivételével, akik még a tanfolyamon voltak.

Karácsony után Fehér Sándor és a három lány elindult Viroviticára, hogy a barcsi pontonhídon átkelve magyar területre jusson.

Fehér Barcsra szovjet kórházba került, ahonnan 1945. január 15-én bocsátották el. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány toborzási felhívására azonban újra „önkéntes” lett és az 1. magyar hadosztály katonájaként kijutott Ausztriába.

Tipold Katalin eközben az Osiječka dandár állományába került, és így került át február 8–9-én, a viroviticei jugoszláv hídfő felszámolásakor Barcsra. Itt rátalált a két Klárira, majd mindhárman tovább vonultak a jugoszláv egységekkel a Dráva északi partja mentén. Így jutottak Pécsre, ahol március 2-án leszereltek és elindultak Budapestre.

Találkozás 25 év után: balról jobbra Fehér Sándor, Vas Jolán, Baki Ferenc, egy jugoszláv volt partizán — Hegedüs Pál

A hazatérés tehát nem ment olyan gyorsan, mint az szeretnék volna, de ennek is megvolt az oka. Amikor Virovitica—Tereznio Polje körzetébe érkeztek december végén, itt már súlyos hídfőharcok folytak. Később a helyzet még komolyabbra fordult, amikor a fasiszták Budapesten bekerített erőik felmentését célzó támadásuk január 18-i csapását egy délről indítandó kisegítő csapással próbálták támogatni. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között más fontosabb feladatok vártak a parancsnokságokra, mint az ifik hazajuttatása.

A márciusi harcok miatt Hegedüs, Vári és Berán pedig kénytelenek voltak dél felé kanyarodva, a Bácskán át megkísérelni a hazajutást. Horgosnál lépték át a határt és vonatjuk május 5-én futott be a budapesti Nyugati pályaudvarra.

A két Vas-lány a tanfolyam elvégzése után indult haza és még Hegedűsék előtt, 1945. április 25-én, megérkezett Budapestre.

1944 január végén—február elején tizenegy szabó ifi indult el a magyar fővárosból, hogy fegyverrel harcoljon a fasiszták ellen. Sok száz kilométert gyalogoltak hóban, sárban, sok akcióban vettek részt és becsülettel teljesítették partizánesküjüket. Sajnos, csak tízen térhettek haza: Hengl Lajos Verbászra, kilencen pedig Magyarországra. Klein Ilona, sok-sok hős partizántársával, örök álmát alussza a szerémségi földben.

АГНЕШ ГОДО:

БУДАПЕШТСКИЕ МОЛОДЫЕ РАБОЧИЕ В ПАРТИЗАНСКОЙ ВОЙНЕ В ЮГОСЛАВИИ

Резюме

Автор, который занимается участием венгров в народно-освободительной войне в Югославии, в этой работе описывает партизанскую деятельность 11 молодых рабочих будапештского профсоюза портных — шести девушек и пяти юношей. Эта группа молодежи узнала о существовании славонского батальона имени Петёфи и ребята решили уйти в партизаны. В феврале 1944 года с помощью югославских коммунистов им удалось добраться до Сремских партизан, находящихся на горном массиве Фрушка Гора. Сначала они попали в 1, а потом — во 2-ой сремский отряд. Вместе с воеводческими силами, уходившими под наступлением немцев в Восточную Боснию, они приняли участие в боях по течению реки Дрина, затем с небольшой группой вновь вернулись в район реки Босут. В боях, проходивших около селения Босут, геройской смертью погибла одна из портных Клейн Илона.

В результате сложившихся обстоятельств они лишь летом 1944 года смогли попасть в батальон имени Петёфи. Принимали участие в его агитационной и пропагандистской работе, но к сожалению, недолго: через 20 дней согласно новому приказу они были командированы в Звечево в школу диверсантов. Согласно замыслу командования они должны были быть переброшены в Венгрию, и затем в немецком тылу развернуть партизанскую деятельность в районе Мечек. Однако этого осуществить не удалось.

В то время Красная Армия перешла восточную границу Югославии, и начались совместные операции советских и югославских войск за освобождение Белграда. Противник приготовился к длительной обороне. Хортистское руководство укрепило побережье Дуная и усиленный контроль сделал невозможным переход из Срема в Бачка. Таким образом специальная группа — в составе с 10 юношей и девушек — была вынуждена вернуться на ставку Хорватии, и в дальнейшем приводила взрывы на главной магистрали Загреб—Белград. До декабря 1944 года они находились на территории Югославии, и согласно оценке партизанского командования, с честью выполнили все возложенные на них задачи.

Автор в своей работе дает обзор героической борьбы, которую югославский народ проходивших в Среме и Хорватии в целом, и с использованием подлинных югославских документов как бы профилирует историю югославских партизанских боев в период с марта по декабрь 1944 года.

ÁGNES GODÓ:

**BUDAPESTER JUNGARBEITER IM JUGOSLAWISCHEN
PARTISANENKRIEG**

Resümee

Die Autorin, die sich mit den im jugoslawischen Volksbefreiungskrieg beteiligten Ungarn sich beschäftigt, bearbeitet in dieser Studie die Partisanentätigkeit 11 Jungarbeiter — 6 Mädchen und 5 Jungen — aus der Budapester Schneider-Gewerkschaft. Diese Jungarbeiter wussten über das Bestehen des slawonischen Petófi-Bataillons und so fassten sie den Beschluss Partisanen zu werden. Im Februar 1944 gerieten sie mit Hilfe von jugoslawischen Kommunisten ins Fruska Gora Gebirge zu den syrmischen Partisanen, wo sie zuerst in die 1. dann in die 2. syrmische Abteilung eingeteilt wurden. Innerhalb der den deutschen Angriffen ausweichenden woiwodschafftlichen Kräften, die nach Ost-Bosnien zogen, nahmen sie an den Kämpfen an der Drina teil, kehrten aber mit einer kleineren Gruppe zum Bosut Fluss zurück. In den Kämpfen im Dorf Bosut starb Ilona Klein den Heldentod.

Die Ereignisse ermöglichten nur im Sommer 1944 ihren Anschluss an das Petófi-Bataillon, worin sie sich in der Agitations- und Propagandatätigkeit beteiligten. Nach 20 Tagen wurden sie auf Befehl nach Zvečevo in eine Diversantenschule kommandiert. Sie sollten nach ihrer Ausbildung im Mecsek Gebirge im Rücken des Feindes Partisanentätigkeit ausüben, dazu aber keine Zeit mehr blieb.

Die Rote Armee übertrat inzwischen die östliche Grenze Jugoslawiens und die sowjetisch—jugoslawischen Truppen begannen die Operationen um die Befreiung Belgrads. Die feindlichen Stellungen sollten eine dauerhafte Verteidigung ermöglichen. Die Horthy-Regierung befestigte das Donauufer, und wegen verstärkter Kontrolle wurde der Übergang von Syrmien in die Batschka unmöglich. So musste die Sondergruppe — mit den 10 Jungarbeitern — zum kroatischen Oberkommando zurückkehren und verrichtete ferner Explosionen in der Hauptrichtung Zagreb—Belgrad. Bis Ende 1944 hielten sie sich auf jugoslawischem Gebiet auf, und nach der Bewertung der Partisanenkommandos erfüllten sie ehrlich alle ihnen anvertrauten Aufgaben.

Die Erinnerungen der ehemaligen Schneider-Jungarbeiter werden von der Autorin nebst originalen jugoslawischen Dokumenten so gruppiert, dass die ausser den syrmischen und kroatischen Partisanenkämpfen auch einen Querschnitt der Geschichte des jugoslawischen Partisanenkrieges vom März bis Dezember 1944 geben.

